

JUHÁSZ GYULA NÉZETEI A PEDAGÓGIA, AZ IRODALMI NEVELÉS ÉS A KÖZOKTATÁSPOLITIKA ALAPVETŐ KÉRDÉSEIRŐL

Írta: HEGEDŰS ANDRÁS

A magyar pedagógiai gondolkodás fejlődésének, alakulásának tisztább, differenciáltabb látása szükségessé teszi, hogy megvizsgáljuk azoknak a gondolkodóknak, íróknak az életművében is a pedagógiai nézeteket, akik közoktatáspolitikai, nevelési, oktatási gondolataikat nem foglalták ugyan rendszerbe, de pedagógiai, publicisztikai írásaik világos, érzékelhető koncepció, szemlélet eredményei. Az 1900-as évek első évtizedei pedagógiai problémáinak vizsgálata ráirányítja a figyelmet Juhász Gyulára (1883—1937) is, aki kora tudományos, művelődési kérdéseit vizsgálva szembetalálta magát a közoktatásügy, a nevelés és oktatás alapvető problémáival, s előremutató, a haladó pedagógiai közgondolkodást erősítő megállapításokat tett. Publicisztikai írásaiban kiemelkedő helyet foglalnak el kora pedagógiai kérdései, s hatása, pedagógiai szemléletet, gondolkodást alakító ereje az 1900-as évek első évtizedeiben jelentős is lehetett, hiszen közismert, népszerű író sugározta, szóltatta meg azokat. [1]

Juhász Gyula szemléletének, gondolkodása egészének organikus részét jelentik közoktatáspolitikai, nevelési, oktatási nézetei. Világnézete alakulásával fejlődtek pedagógiai vonatkozású állásfoglalásai is. Nem statikusak, hanem dinamikusak pedagógiai nézetei.

1919 előtt a polgári radikalizmus szemléletében szóltatta meg gondolatait. Erről a világnézeti bázisról támadta a félf feudális Magyarország oktatásügyét, jóllehet osztályokat egybemosó demokratikus szemlélete, liberalizmusa, 1848-as ihletésű nacionalizmusa, a modern európai szellemi áramlatokat olykor-olykor kellő kritika nélkül befogadó, magába olvasztó szellemisége nem tette lehetővé, hogy minden retrográd nézettel egyértelműen leszámoljon. 1919-től kezdve a nagy népi élmény hatására, a szegényparasztokban és a munkásságban szilárd osztálybázist találva, az ellenforradalmi Magyarország nacionalizmusától, klerikalizmusától, kultúr-barbarizmusától, terrorisztikus tevékenységétől eliszonyodva — közoktatáspolitikai nézetei plebeius-szocialisztikus szemléletűvé váltak annyira, hogy mai törekvéseink pozitív, ösztönző értékeit kell bennük látnunk.

1919 előtt az iskolák belső kérdéseivel, oktató-nevelő munkájával foglalkozott alapvetően, bár már ekkor kezdtek kibontakozni közoktatáspolitikai szemléletének körvonalai is. Tanári tevékenysége erre az időre esik, érthető, hogy ekkor az iskolák belső kérdései izgatták. Tanulmányai, publicisztikai jellegű cikkei, a szegedi iskolák munkáját bemutató, évenként megjelenő értesítőkről közölt kritikai jellegű megállapításai stb. olyan tanárként és gondolkodóként mutatják be Juhász Gyulát, aki *a hagyományos keretek között működő iskolákban — legtöbbször katolikus gimnáziumokban — igyekezett megvalósítani a reformpedagógiai irányzatok legértékesebb követeléseit*, s ezeknek a gondolatoknak az elfogadására, realizálására sarkallta kora pedagógusait.

1919-től kezdve — elszakadva az iskolai munkától — *művelődéspolitikai, köz-oktatáspolitikai kérdések foglalkoztatták döntően*. A két forradalom és az ellenforradalom is arra készítette, hogy publicisztikai írásaival *nagyobb közösséghez szóljon, átfogóbb kérdésekben hallassa szavát*, de ekkor is szükségét érezte annak, hogy lényeges belső iskolai kérdésekről is kifejezze véleményét.

I.

Tanári működése

Juhász Gyula *tanári élete* döbbenetes dokumentum, kegyetlen illusztráló példa a Tanácsköztársaság előtti évtizedek tanársorsához. Ugyanakkor lelkesítő, ösztönző eszmény is: kedvezőtlen körülmények között is lehet alkotó nevelői munkát végezni akkor, ha nemcsak a kenyérkereset robotja, hanem a ránk bízott gyermekek felelősséggel hordozott sorsa is munkálkodik bennünk.

Juhász Gyulának egyetemi évei idején az volt a vágya, hogy olyan nagyobb városba kerüljön, „ahol könyvtár van, és több kultúra, megértő emberek”, ahol nemcsak költői, hanem tudományos ambícióját is kiélheti. Ennyi vágya, ilyen álma és terve joggal lehetett: a pesti egyetemen (1902—1906) az elsők soraiban volt, tehetsége korán nyilvánvalóvá vált, a tanárok és az ifjúság megbecsült kedvencének érezhette magát. S az egyetem elvégzése után rá kellett döbennie: ahol álmaít szötte, az egyetem, ez volt a magaslat, s ahol vágyait el akarta érni, az élet, a munkahely, az lett az alvilág, benne ő, a helyettes tanár, Tantalus. 1906. augusztus 29-én Pest helyett Máramaros-szigetre nevezték ki a piaristák algimnáziumába helyettes tanárnak. Az újabb állomás ismét vidék, Léva (1907. július 28-tól 1907. október 3-ig), még kínzóbb magánnyal, kegyetlenebb reménytelenséggel. „A magány úgy borult rám, mint az örültre a kényszerzubbony” — írta rövid lévai tanárságára utalva egyik barátjának. Máramaros-szigetről is, Léváról is megszökött, Léváról úgy, hogy vissza sem tért oda többé. Sziget is, Léva is az öngyilkosságot, a halált érlelte benne. Aztán jött három boldogabb év (1908—1911) Nagyváradon: irodalmi tervekkel és sikerekkel, szabadabb politikai légkörrel, kulturált környezettel. De a premontrei gimnáziumban most is csak világí helyettes tanár. Itt „a hivatalnak packázásait” mégis béketűrőbben viselte: az öreg premontrei tanárok lenézését semlegesítette a gimnázium szűk falain kívüli nagyváradi tágas irodalmi élet. A már-már teljesen eltemetett vágyak itt ismét ostromolni kezdték: „E forró és rengő világ Új csodáit hordozza hátán.”

A sors kegyetlen játékot űzött vele: néhány évre magasabbra emelte, a lehetőségeket felcsillantotta előtte, hogy aztán minden eddiginél nagyobb mélységbe taszítsa. 1911 februárjában a premontreiek felmondtak neki. Eddig helyettes tanár volt, most meg kellett ismernie az állás nélküli tanár helyzetét. Kezdődött a kilincselés, a megálázkodás, a visszautasítások sorozata. „...Állás nélkül maradván — írta egyik kérvényében — kérek egy kis helyettes tanári megbízást a nagymélt. minisztériumtól... Még a helyet sem határozom meg, hogy hova szeretnék kerülni, de igen természetesen, jobban szeretném, s előnyösebb lenne számomra, ha nagyobb városban kapnék alkalmazást.” [2] Hatvány Lajosnak ezeket a keserű sorokat írta: „...én már öt éve okleveles tanár vagyok és még mindig nem tudtam helyettesi állást sem kapni az államtól. Jelenleg állás nélkül vagyok. Eddig hiába pályáztam az államhoz, kénytelen voltam ideiglenes éhbérért tanítani, papi iskoláknál, legutóbb is Nagyváradon. ...Panaszkodni nem kényerem, de a diplomám után élni akarok. Eddig hiába mondtam ezt illetékes helyen...” [3]

Az állás nélküli tanár szorult helyzetében még Rákosi Jenőhöz is fordult segítségért. Az eredmény, a válasz: hideg, elutasító, fölényesen lekezelő és kioktató levél. 1911 szeptemberében végre megkapta a kinevezést. Nagyvárad után a kietlen felvidéki kisváros, Szakolca királyi katolikus főgimnáziumában lett helyettes tanár. A vidék, a magány, a kulturálatlan környezet még elviselhetetlenebb számára most, mint Nagyvárad előtt. Levelei döbbenetes dokumentumok. „Már a saját hangom is idegen lett előttem, annyira nem volt kivel beszélni...” „...akárhová, csak innen el.” „A kultúra máza is hiányzik itten, édes máz, kávéház, színház...” — írta csak egyetlenegy levélben Babitsnak. Végül tanári bolyongásának utolsó stációja, Makó következett. 1913—1917-ig végre rendes tanárként működhetett, ha nem is Szegeden, ahová megnyírbált vágyai vonzották, de legalább Szegedtől 30 kilométerre. Azonban itt már hiába volt az okos, jó barátok köre, vidéki magányos éveit elnyűtték az idegeit. Fáradtan állt a katedrára, betegszabadságot kért, öngyilkossági kísérletet követett el... Makón búcsút mondott a katedrának...

Ezek csak a külső életrajzi adatai Juhász Gyula tanári pályájának. A lelkében lejátszódó drámát *Orbán lelke* (1924) című regényében mutatta be, azt ábrázolván, hogy éppen a tudásszomjjal, széles látókörrrel, önálló eredeti gondolatokkal, haladó eszmékkel rendelkező tanárok heroizmusát, életkedvét kötik bilincsbe ezek a konzervatív, klerikális iskolák élettelen merevségükkel, vakfegyelmet követelő dogmatizmusukkal. [4]

Ez a kemény és kegyetlen realitás érteti és érzékelteti velünk igazán Juhász Gyula emberi nagyságát, heroizmusát. Ez a sok kudarc, szép vágyainak, költői ambícióinak porba, sárba hullása éppen elégséges okot adhatott volna arra, hogy közömbös felelőtlenséggel, nemtörődöm lelkiismeretlenséggel álljon a katedrán, révedező szemmel nézzen a messziségbe a tanulók feje fölött, sértett göggel, az értékeit ismerő költő magabiztos arisztokratizmusával zárja el magát a tanároktól és lemondó kézlegyintés legyen a válasza a kultúrpolitika, az iskolaügy híreire, törekvéseire. Juhász Gyula jöllehet Odysseusként bolyongott egyik szigetről a másikra az óhajtott világ: a művészet, a kultúra világába érkezés biztos reménye nélkül, jöllehet kedvét szegték, idegeit tönkretették a sorsát irányító földi istenek rendelkezései, mégis emberként, teljes értékű emberként végezte munkáját mindaddig, amíg bírta. A katedrán nemcsak annyit adott, nemcsak azt végezte, amire a helyettes tanári fizetés kötelezte. Erkölcsei nemessége nemcsak akkor irányította, amikor az emberi haladás szolgálatába szegődött, amikor mives gonddal formálta verseit, hanem a katedrán is munkált benne! A tanárokról szólt, de elsősorban önmagára gondolt, amikor 1908-ban *Értésítők* című cikkében ezeket a sorokat vetette papírra: „Természetes dolog, hogy a tanárok munkássága elsősorban a tanítás. Egy tanár, aki jól tanít, megtette kötelességét. De csak a kötelességét teljesítette. Igaz, hogy a mai világban, a gazdasági, erkölcsi és egyéb válságok szomorú világában szinte szobrot érdemelni látszik az, aki becsülettel, férfiasan, mindhaláláig megteszi kötelességét..., de azért éppen a tanárság az a pálya, az a hivatás, amely a pusztá kötelességen felül az arravaló, a valódi tehetségtől még többet vár, még többet követelhet.”

Juhász Gyula önmagától is, a tanártól a pusztá kötelességteljesítésnél többet követelt. Ez a többlet mutatkozott meg művelődés- és közoktatáspolitikai cikkeinek számában és jelentős gondolatiságában, ez tárult fel a reformpedagógiai nézetek előre mutató megállapításainak népszerűsítésében, az iskolák belső világa, tartalma, atmoszférája megújítására irányuló törekvéseiben, jelentős, korszerű szakdidaktikai szemléletét tükröző cikkeiben. Juhász Gyula meg akarta mozdítani azt a világot, az iskolát, ahová sorsa vetette, a modernre, a haladóra irányította azoknak a figyelmét.

— a tanárokét —, akikkel egy pálya, azonos hivatás munkásának érezte magát. E miatt a többlet miatt nem egyszerűen életrajzi adat, nem költészete alakulásának értetője és magyarázója csupán ez a tény, hogy Juhász Gyula 1906-tól 1917-ig tanárként működött, hanem emellett gazdag, s ma is inspiráló pedagógiai örökség is.

II.

Pedagógiai, didaktikai nézetei

Juhász Gyula tanári tevékenysége idején Magyarországon is tért hódítanak már a különböző reformpedagógiai irányzatok. [5]

Juhász Gyula előtt — tanári munkássága dokumentumainak és cikkeinek tanúsága szerint — *a gyermekközponit iskola eszménye lebegett*. A századforduló új pedagógiai irányzataiból a maradandót, az értékeset szívta magába. Az anarchista törekvésektől elhatárolta magát.

Az iskolák beiső életének a reformpedagógia szemléletében történő megújítását nem a félfeudális népellenes társadalom szolgálatába kívánta állítani, hanem a polgári radikalizmus koncepciója szerint megújuló demokratikus társadalom kialakítását akarta siettetni vele. Voltak olyan pedagógiai megállapításai is, amelyek az osztály-társadalmak keretein is túlmutattak.

Juhász Gyula úgy kívánta a gyermeket az iskolai munka középpontjába helyezni, a lélektani szempontokat érvényesíteni, hogy nem iktatta ki a társadalmi tényezőket, nem toltá háttérbe, nem merevítette statisztává a pedagógust, nem tekintette lényegteleneknek a tantárgyi, logikai érdekeket. *A hagyományos keretek között működő iskolákban törekedett a lélektani kiindulású reformpedagógia hatására a társadalmi, tantárgyi, logikai, lélektani érdekek szintézisére, ezek érvényesítésére.*

Az új iskola megteremtéséért úgy harcolt, hogy pedagógiai írásaiban uralkodó motívum lett a kor iskolájának bírálata. Kritizáló erejét több tényező erősítette: az új eszméktől pezsgő egyetemi élet, a nagyváradi holnaposok társasága, Ady barátsága, a polgári progresszió ideológiája és vidéki tanárkodásának keserűsége.

Ha szemléletében olykor-olykor feltűntek vitatható vagy elfogadhatatlan-nézetek is, pedagógiai gondolataival a félfeudális iskolák belső munkájának, egész világának félreérthetetlen ostromozójává és sok vonatkozásban mai törekvéseink úttörőjévé vált.

A nevelés célját az emberré formálásban jelölte meg. Egyik epigrammatikus tömörségű megállapításában ezt így fogalmazta meg: „Nevelni annyit tesz, mint emberré tenni.” Pedagógiai nézeteiben ez a nevelési cél konkrét tartalmi jegyekkel telítődött. A reformpedagógia szemléletében hangsúlyozta, hogy a gyermeket egyéniséggé kell nevelni. Elítélte a régi iskolát, amelyik „a zendülő (és zendülő), fogékony (és robbanékony) fiatal intellektust a szellemi paragrafusok nádpálcájával fegyelmezte átlaggy egyéniség helyett. Az élet és a természet örök törvényei helyett legtöbb-ször és legtöbb helyen a szabályok kaptafáit mutogatták.” [6] Az egyéniséggé válást nem azonosította a gyermek autonóm fejlődésével, spontaneitásának abszolútizálásával. A gyermek érdekeihez, életkori és sajátos, egyéni tulajdonságaihoz való igazodás követelménye mellett a gyermek szükséges irányítását, fejlesztését alapvető feladatnak tekintette. De a formalizmus rabságát, a paragrafusok kínosan kimunkált béklyóját szenvedélyesen elítélte, mert ez megöli „a szabadság szellemét”, a gondolkodóvá válás, a sokoldalúvá fejlődés lehetőségét. [7] Ezért követelte a tanároktól az iskolában az emberi atmoszféra megteremtésének szükségességét.

Emberré nevelni Juhász Gyula szerint azt is jelentette, hogy *modernné, korszerűvé, maivá, életszerűvé nevelni!* Arra inspirálta a tanárokat, hogy a tananyag szelekcióját a korszerűség igényének megfelelően végezzék. Azt hangoztatta, hogy a tanárok egyik ideálja a modernség, az európai műveltség megismertetése legyen. [8] A szocialista társadalom iskolájával szemben a modernség igénye már konkrétan az új társadalom feladatainak végzésére való felkészülést jelentette, bár soha sem említette a munkaiskola fogalmát, szükségességét. [9]

Elvetette a hivatalosan képviselt valláserkölcsi nevelés eszményét, helyette az élet és a természet követelte emberi, polgári morál kialakításának fontosságát hangsúlyozta. A hit helyett a tudást, a középkori szemlélet helyett a korszerű életlátást, a tekintély helyett a gondolkodást állította a nevelési cél szolgálatába. [10]

Emberré nevelni *nem egyeseket kell, hanem mindenkit.* Kora különböző hivatalos, félfudális érdekeket szolgáló szelekciós szempontjait elvetette. Nevelési céljában jelentős helyet foglalt el a szociális gondolkodás akkor, amikor a tanárok szemléletét jelentősen formáló, irányító fóruma, az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke, Juhász Gyula egykori egyetemi tanára, Négyessy László első elnöki megnyilatkozásában, 1907-ben nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a kormány komolyabb feladatának tekintette, „...keresetté tenni a pályát (ti. a tanárit — H. A.) a régibb vezető osztályok gyermekei előtt is, és megmenteni a szociális egyoldalúságtól...” [11]

Ezek mellett a kora hivatalos, félfudális nevelési eszményeit elvető, pozitív értékű pedagógiai gondolatok mellett *a nemzetközi nevelésről vallott elveiben* találhatók a század eleji felfogással némileg érintkező megállapítások.

Amikor Juhász Gyula a magyarság, a nemzeti szellem fölébresztését is a tanárok elé állította ideálként, nevelési eszményként az 1900-as évek elején [12], akkor még pozitív gondolatot hangsúlyozott: a nemzeti függetlenség, Bécsellenesség, demokratikus 1848-as eszmeiség, polgári kozmopolitizmus-ellenesség munkált benne. Nem azonosította magát azzal a hivatalos, a nemzeti érdekek hangoztatásával osztályérdekeket szolgáló, minden más törekvést, célt maga alá gyűrő, konzervatív szemlélettel, amelyik azt hangoztatta, hogy okunk van rá, hogy „...a középiskolai oktatás nemzeti szellemét garanciális szükségletnek tekintsük...”, hogy a tanárság közszelleme legyen „erős és hazafias”. [13] De a nemzetiségek magyarosításának törekvéséről nem tudta magát egyértelműen függetleníteni, bár a hivatalosan követelt magyarosítási módszereket humanista és liberális szemléletével elvetette. Juhász Gyula Máramaros-szigeten és Szokolcán is nemzetiségi vidékek magyar tanára volt, ezért érdekes és lényeges az állásfoglalása. Ebben az időben még Kemény Gábor is Tordán a türelmetlen magyarosítás híve volt, pedig tudjuk, hogy az 1930-as években ő volt Magyarországon a pedagógiai gondolkodók közül a Duna menti kis népek összefogásának a sürgetője és munkálója. Kemény Gábor is beleszólt abba a vitába, amely a magyar nyelv tanításának kérdéseivel foglalkozott a nemzetiségi vidékeken. A hivatalos gépezet szorítása alól kord még ő sem tudott kiszabadulni, mert türelmetlenül követelte, hogy a nemzetiségi gyermekeknek a középiskolába lépés előtt, az elemi iskolában meg kell tanulniuk magyarul, „Mert hiszen egész tantervünket csak nem forgathatjuk fel a nemzetiségi gyerekek kedvéért — a magyar tanulók rovására?” [14] Akkor, amikor az imperialista szemlélet előtt csak az a cél lebegett, hogy a nemzetiségeket magyarokká kell formálni, Juhász Gyula akkor is ezt az értékrendet állította fel: emberekké és magyarokká kell nevelni őket; s amikor a magyarosításban megengedhető és felhasználható eszköz volt az erőszak alkalmazása, ő a „szelídítő kultúra” segítségéhez nyúlt. Szokolcai tanári munkájáról ezeket írta: „...én két évig tanítottam a tót fiúkat emberségre, magyarságra, mindenféle szépre, jóra”. „Az iskolában nem a

gőgös hatalom pántos pallosát forgattam, de a magyar demokrácia legszebb hagyományainak szellemében melegítettem az árva magyarság lelkéhez a lelküket és költészetünk, tudásunk drága kincseit mutogattam meg nekik.” [15]

Juhász Gyula pedagógiai nézeteiből egyértelműen kiviláglik, hogy *a nevelő-tanár egyénisége* foglalkoztatta vissza-visszatérően. Az iskolai élet legtöbb problémáját egy fókuszba, a tanár személyiségének vizsgálatába gyűjtötte össze. A tanárnak azért követelt megkülönböztetett helyet az iskolában, hogy ő legyen az első számú kezdeményezője annak az új, haladó szellemű iskolai életnek, amelyben minden — a pedagógus gazdag tartalmú tudása, alkalmazott oktatási és nevelési módszere stb. — a gyermek érdekét szolgálja. A konzervatív, ódon iskolai atmoszférát megsemmisíteni új tanáregyéniségek segítségével a félfudális társadalom szorítása ellenében is! — ezzel állt Juhász Gyula elsősorban a nevelés szolgálatába bátran és harcosan a Tanácsköztársaság előtti Magyarországon.

Juhász Gyula tanárszemléletének két alapvető jegye van: *az egyik a kor megviselt, elnyűtt tanáraival való mélységesen emberi együttérzés, a másik a magasrendű tanáreszmény képe, igénye.*

A katedrán eltöltött évek lehetőséget adtak Juhász Gyulának arra, hogy a tanárok világát, életritmusát, a foglalkozás közben kialakult sajátos lelkiséget belülről lássa és tanulmányozza. Rögtön hangsúlyoznunk kell azt a tényt is, hogy a tanár-vizsgáldást Juhász Gyula nem a tanároktól különválva, hűvös magasságba föléljük helyezkedve, hanem velük együttérezve, önmagát közéjük tartozónak vallva végezte. Ennek a szolidaritás sugallta, ihlette tanár-szemléletnek egyik alapvető gondolati eredménye az lett, hogy Juhász Gyula az 1900-as évek igazi, emberségben is nagy tanárait a munka és a korabeli körülmények miatt tragédiák hordozóinak tartotta. Az 1910-ben írt *A tanárok* című cikkében így summázta ezt a gondolatot: „Mi a tanár igazi emberi tragikum? Először is, a tanári pálya az egyetlen szellemi foglalkozás, amely az idegeket egészen kihasználja az állandó lelki éberséggel, a folytonos fegyelmézzel. A tanár az az ember, aki arra való, hogy fölöslegessé tegye magát, mint már Sokratesz mondotta. Hálát tehát ne várjon. Ha láttok öreg tanárt elnyűtt idegekkel, szegényen és magányosan, aki egész nemzedékek boldogságát akarta és maga mindenből kifosztva csak a munka és a vergődés tudatát viszi a sírba: gondolatok a tanár tragikumára, amely néma, mint az igaz tragédiák!” [16] 1920-ban pedig így vallott a tanári élet nyomoráról: „A helyettes tanárnak ma 733 korona és 33 fillér a fizetése. Ebből kell laknia, ruházkodnia, táplálkoznia, szellemi szükségleteit is kielégítenie. A lakás, kérem, lehet egy hónapos odú is, utóvégre a helyettes tanár nem igen fogad előkelő látogatókat. De a ruhája már nem lehet rongyos, hiszen neki ebben is példával kell előljárnia, vagyis ülnie a katedrán, rendre, tisztaságra és izlésre nevelvén a maga példájával mindkét nembeli fiataltságot. A nadrágja nem lehet rojtos, a kézelője piszkos, a gallérja szakadt, a nyakkendője feslett, mert bizony a mindkét nembeli fiataltság roppant szemfüles és kritikus és jaj annak a tanár úrnak, aki a külsejével se tud neki valamiképpen imponálni. Szegény, kopott öreg pedagógusokra gondolok (a pedagógus rabszolgát jelentett az ókorban), akiknek élete valóságos vesszőfutás és kálváriajárás volt az iskolában, a növendékeik előtt külső fogyatékosságaik miatt. Enni is kell, és az evést még a legszegényebb és legszerényebb filozofus sem tudja sikeresen markírozni. Ma már a színpadon is igazán esznek. De nemcsak kenyérrel él az ember, kivált ha az istenek pedagógusnak tették, ami a latin mondás szerint a gyűlölködő istenek bosszúja, Beöthy Zsolt szerint azonban ellenkezőleg.

A tanárnak lépést kell tartania a fejlődő és haladó tudománnyal, a tanárnak

kézikönyvekkel, segédkönyvekkel, a tudomány és irodalom nagy standard műveivel ellátva kell lennie, szakmája jelentősebb külföldi alapvető munkáinak a birtokában kell lennie, hogy mindig kéznél legyenek. Ma pedig, minden olvasó jól tudja és fájdalmasan konstatálja, hogy egy közepes regény rossz fordítása is 40—80 koronákba kerül, egy Iwan Müller, egy Ploetz-féle Manuel, egy német Handbuch pedig egész kis vagyontársa. A helyettes tanár mit is kezdjen így egy havi 733 korona és 33 fillér-jével? Ha kényszerből coelibátust fogadott is, a legelemibb életfunkciókra redukálja is működését, még mindig problematikus a pusztá léte e keserves világban. Igaz, vannak kollégái, akik vagonokban laknak, mintha örökös háborúban élnének, igaz vannak, akiknek még talán vagon se jut. A magyar tanár pedig küzd és bízva bíz, ő az, aki a végeken végső őre volt a nemzeti gondolatnak, önmagát emésztő fátylaja a magyar géniusznak, el nem némuló harangja a magyarság hitének és reményének, aki a béke boldog éveiben 66 forint 60 krajcárért az agyát, az idegeit áldozta és örölte föl egy reménytelennek látszó küzdelemben, a magyar tanár, aki vállain tartotta a hazai tudomány és irodalom ügyét, mint Atlasz az eget, aki lyukas cipőben és éhes gyomorral, de tiszta gallérral és tiszta lélekkel tanította a tudományt és nevelte a jóságot a serdülő emberpalánták szívében, igen, a magyar tanár, akiről barátságos vállveregetéssel emlékeztek meg a nagyurak ott fenn, a hatalom magasában, mint ahogy a diadalmas császár megveregeti a hűséges közkatona vállát, aki vérét és életét adja, csak hogy a haza éljen.” [17]

Ez az állásban levő, kenyeret kereső tanárok tragédiája! Az állástalanoké, a munka nélküli diplomásoké még súlyosabb. Juhász Gyula, aki maga is kilincselte segédtanári állás után, felfokozott érdeklődéssel figyelte a szellemi proletárok sorsát. Szocialisztikus szemléletét erősíthette, társadalmi magatartását, állásfoglalását határozottan tisztíthatta az olyan esemény, amelyhez 1909-ban írt *A tanár* című cikkében komoly reflexiókat. Egy több év-óta állástalan középiskolai tanár agyonlőtte magát a fiúmei gyorsvonaton. „Az a szegény öngyilkos — írta Juhász Gyula — az illetékes körök szerint is igen komoly ambíciójú és nagy tudású fiatal ember volt. Háromszoros érték ebben az értéktelen emberekkel bélelt világban. Istenem, mennyit olvashatott, vergődhetett, tanulhatott és várhatott az a szegény, állás nélküli fiatal tanár, amíg szembekerült a pisztoly csővével. Az egyetemen négy keserves esztendőn át két nehéz tudomány problémáival kellett vesződnie, mialatt talán több mint két gazdag gyereket kellett nevelnie, hogy ebédje vagy vacsorája legyen, ki beszél reggeliről, mikor filozopter? Azután jöttek a vizsgák, azután a folyamódások, azután a hosszú, keserű várakozás éveken át az élet előszobájában. Mert az egyetemen megtanulhatja a szegény árva filozopter azt ..., hogy a rhizopodák miből élnek és hogyan szaporodnak, de hogy a diplomával hogy lehet protekció nélküli állást kapni, kenyeret keresni, arra nem tanít meg se a lektor, se a dékán, se a rektor. Ide ideg kell, bőr kell, esetleg pofa, ellenkező esetben marad a nyomorúság vagy a revolver.” [18]

Az új szellemű iskola megteremtése érdekében Juhász Gyula harcolt a *magasrendű tanáreszmény kialakításáért*.

Egyik legfőbb igénye a tanárral szemben az volt, hogy *a tanár legyen ember*. Ha a nevelés célja az emberré nevelés, akkor „ehhez az kell, hogy a nevelő is a gerincesek közé tartozzék”.

A pedagógus emberi lényé tartozékaként határozta meg *a saját fogyatékoságai, gyarlóságai elleni szívós küzdelmet*. Juhász Gyula önismeretet és önnevelésre sarkalló belső erőt követelt a tanároktól. Kendőzés és szépítgetés nélkül tárta fel a tanárok egy részében meglévő „nagy és szívós ellenség”-et: az elődöktől örökölt vaskalapot, a merev hagyományok kínai falai közé zárkózást, a konzervatív szemléletet és maga-

tartást. Juhász Gyula elítélte azokat a tanárokat, akik „mereven és állig” begombolkoznak, és „egyszerű méltósággal” hátat fordítanak minden modern tudományos és művészeti törekvésnek, és „nagyképűen” hivatkoznak „Beöthy Zsoltra és a többi nagyokra és öregekre”. Ezek az „ódon magatartású” tanárok azért veszedelmesek, mert „szeretnek vitatkozni az ellenféllel, anélkül, hogy tisztában lennének korunk nagy problémáival anélkül, hogy ezeknek a kérdéseknek súlyát, életbevágó fontosságát éreznék”. [19]

A tanár emberi lényének ismérve az is, hogy *a diákot olyan személyiségnek tekinti, aki a tanárától szeretetet, megértést is vár, aki érzékeny öntudatával fájón reagál a lekezelő, rideg, fölényes tanári magatartásra, önkényes sértegetésre.* Emberszeretet jellemezze a tanárt a diákkal foglalkozván! Szakolcai tanári emberi magatartásáról Juhász Gyula maga vetette papírra ezt az önjellemzést: „Jegyzőkönyvi beírás van róla, hogy jól tanítottam. A szívéhez és az eszéhez félkőztem ez isten háta mögötti kis végváros fiatalságának, mikor elbúcsúztam, én is sírtam, ők is.” [20]

A tanár nem hűvös, fölényes magabiztonsággal, zárkózott ridegséggel trónol a remegő diák fölött, hanem nagy tudását meleg és megértő szívvel osztja szét a kitárulkozó tanítványok között. Ezt hangsúlyozta nagy nyomatékkal Juhász Gyula: „A tanárt nem a pápaszem, a notesz, és a tekintély teszi, hanem a lélek és az értelem csodálatosan egyesült fogékonysága a gyermek álmai és vágyai iránt.” [21] A gyermekért érzett felelőssége fogalmaztatta meg vele azt a tanároknak is szóló intelmet: „A gyermek szeme a jövő tükre. Jaj annak, aki elhomályosítja.”

Nem véletlenül választotta és tartotta ő is egyetemi tanárai közül eszményképének Riedl Frigyesét. Egykori professzora emléke emberként élt benne elsősorban, aki belépve az előadóterembe, az ifjúságon szinte elektromos áram futott végig: „érezni kellett egy rendkívüli ember jelenlétét”. „A szívét és elméjét tette ki mintegy az asztalra — írta róla Juhász Gyula —, amely mellett úgy foglalt helyet, mint középpontja egy társaságnak, amely szereti őt, szereti egymást, és szereti a tudást és a műveltséget. Szinte családias melegség áradt belőle...” [22] „Az irodalmi forradalom zászlóját” bontogató fiatal egyetemisták, Juhász Gyulának sok mindenben nem értettek egyet konzervatív szemléletű tanárakkal, Négyesy Lászlóval, a híressé vált „magyar stílgyakorlatok” vezetőjével, de a többi között azért különösen értékelték, mert nem ült méltóságos magasságban és elzárkózottságban fölöttük, „mint a legtöbben, akiknek hivatala és mestersége volt tanítani bennünket, de akikkel csak akkor tudunk valahogyan érintkezni, amikor a vizsgákon kérdeztek bennünket.” [23] Juhász Gyulában korán elhalt édesapjának emlékét idézte fel Riedl és Négyesy, mert „szelíden” és „okosan” hajoltak le hozzá, a diákokhoz, „türelmesen” és „szeretettel” nyesegették és oltogatták.

Juhász Gyula hitte, vallotta, tapasztalta: „a tekintélyt az iskolában csak tudással és jósággal lehet fenntartani: amelyik tanár káplár akar lenni, levizsgázik”. [24]

Juhász Gyula megkövetelte a tanároktól, hogy *ismerjék azokat a diákokat, akiknek a nevelése rájuk bízott.* A tömegoktatásban az egyénnel való foglalkozást alapvető tanári feladatnak tartotta. A gyermekhez közelkerülésnek, a gyermeki lélek ismeretének fontosságát hangsúlyozta *Diáktragédiák* címmel 1908-ban írt cikkében is. Egy pesti diák agyonlőtte magát, mert három tárgyból rovást kapott. „A lelkiismeretnek micsoda lidércnyomása feszült gyermekszívében, a felelősség micsoda tragikus ereje lüktetett gyermekgyárában — jegyezte meg Juhász Gyula —, hogy egyszerre szóltan fehér halottat csinált magából a könnyelműnek látszó, kőszáló, játékos, javíthatatlan kisfiú! Talán az apja se ismerte őt igazán soha, a tanárai se, a pajtásai se... Elment halálosan összeszorított ajakkal, örvénybe meredő szemekkel és egy

véres, fekete foltot hagyott azoknak a lelkén, akik nem ismerték eddig, akik talán rosszul szerették vagy tévesen haragudtak rája.” Ebben a cikkében érezte szükségét annak, hogy megszólaltassa alapvető tételét: a tömegoktatásban érvényesülnie kell „az egyéniség művészi kifejesztését” szolgáló nevelői törekvésnek. „A mai tanárnak érzékeny lelkiismeretét csak egy tudat teheti nyugodttá: — vallotta meggyőződésével — hogy a jelen formák között mennél több egyéni lelket önt kis barátaiba, mennél nagyobb szeretettel és megértéssel szemléli és segíti a jövő virágok rügybontását és jövő gyümölcsök megérését.” [25] Tömeggel foglalkozni és közben önálló, eredetien gondolkodó egyéniségeket formálni! — ezt az elvet fordította szembe a néppellenes rendszer rabszolgahadat dresszírozó iskolájával.

Juhász Gyula tanáreszménye a „*mai lelkű, minden új szépség, jóság, igazság iránt fogékony elméjű és érzésű*” tanár. Csak „a modern műveltségű, erős intelligenciájú” tanárok adhatnak irányt a szomjas lelkű fiatalságnak, csak az ilyenek kísérhetik „megértő, okos, lelkes kritikával... a tehetség és öntudat első lépéseit, első szárnycsapásait”. Ezért mondta Juhász Gyula, hogy az igazi tanárt nem Wedekind látta meg, hanem Anatole France, akinek egyik kisvárosi tanára „maga a testet öltött érdeklődés, szellem és jóindulat, aki egyazon érdeklődéssel nézi az antik szobrokat és a modern propagandát.” [26] Kaffka Margit halálára írt nekrológjában az író egyik értékeként azt is kidomborította, hogy „...a katedráról a mindent megértő tudást... hozta magával”. [27] Ezért figyelte Juhász Gyula az 1900-as években felfokozott érdeklődéssel a kor tanárainak tudományos munkásságát. Amit tapasztalt, nem nyugtatta meg: „Éppen a tanárság volna hivatva arra — írta 1908-ban —, hogy már érdeklődése körénél, hivatása természeténél fogva a kulturális élet, a magyar műveltség erős fejlesztője, emelője, alkotó munkása és művésze legyen a kultúra minden vonalán, tudományos, irodalmi és művészeti téren. Hogy ez még nincsen így minálunk, azt elég szomorúan kell szemlélnie a lelkes szemlélőnek.” [28] Amikor 1908-ban átnézte a szegedi iskolák értesítőit, a tanárok irodalmi, tudományos tevékenységét feltüntető rovat tartalmáról ezt jegyezte meg: „Ez a rovat eléggé üres és semmitmondó. Jelentősebb irodalmi vagy tudományos munkásságot egy tanár sem fejtett ki az idén Szegeden. Egyetlen önálló könyv sem jelent meg szegedi tanár tollából az idén. Mert a szokásos és inkább üzletet, mint tudományt jelentő tankönyveket nincs szívünk ideszámítani. És nem tekinthetjük számbavehető irodalmi vagy tudós működésnek a szokványos és köteles értesítőbeli programértekezéseket sem.” [29] Annak a tanárnak a programértekezéséről pedig, akit a kormány küldött ki a „szép Itáliába” és a „derűs Hellasba” tanulmányútra, kemény, elutasító véleménye volt, mert „se tudományt, se szépirodalmat” nem talált a dolgozatban, maga az értekezés „naplónak száraz, írásműnek közönséges”. De különösen azért róta meg a tanárt, mert „vakon és értetlenül ment el olyan tájak és remek mellett, amelyeknek pusztá nevére melódiák és színek zsonganak a lelkünkben”. [30] A fogékony elmével és érzéssel nem rendelkező tanárokat elítélte, keményen megróta Juhász Gyula.

Ezért *hibáztatta a tanárképzés, az egyetemi oktatás korszerűtlenségét is*. Felesleges adathalmazsal tömte tele a diákok agyát az egyetemi évek idején ahelyett, hogy eleven, életszerű, a gimnáziumi oktatás idején termékenyítően felhasználható ismeretek birtokába juttatná őket. Késérő, megvető ironiával bírálta az egyetemi oktatás anyagát. Ennek „az egyetemi tudományos zabálás”-nak két súlyos következménye lett. Az egyik az, hogy minden tanárjelölt „budapesti tudományos álmokkal,” „egyetemi magántanárnak és akadémiai levelező tagnak” indult el, mert a tanárok előadása erre inspirálta őket. A másik — hasonlóan súlyos és veszedelmes — következménye pedig az lett, hogy a muzeális értékű ismerettel, az agy-gyötrő és agy-terhelő

tudásanyaggal a tanárjelöltek ósdi szemléletet, a modern, az új iránti érzéketlenséget szívták magukba. Ezt tapasztalva nagy nyomatékkal követelte Juhász Gyula: „Neveljen az egyetem és a tanárképzés teljesen mai lelkű, minden új szépség, jószág, igazság iránt fogékony elméjű és érzésű tanárságot: ez első és legfőbb kötelességei közé tartozik.” [31]

Az igazi tanárnak nemcsak modern szemléletű, kiváló szakembernek, hanem *pedagógiai érzékkel, ismeretekkel és tudatossággal rendelkező nevelőnek is kell lennie.*

Juhász Gyula nemcsak azt róta fel az 1900-as évek egyetemi oktatása hibájául, hogy nem képzett friss, életszerű ismeretekkel rendelkező szaktanárokat, hanem különösképpen azt kifogásolta, hogy nem formált tudatos pedagógiai tudományokkal rendelkező nevelőket. Hibáztatta, hogy a pedagógiai tudományok az egyetemi oktatás, a tanárképzés perifériájára szorultak, s ennek az lett a súlyos következménye, hogy „a nevelés és a tanítás elsőrendű, véresen komoly és életbevágó gyakorlati módszereit” nem tárták fel a leendő tanárnemzedék előtt. A fiatal tanárnak úgy kellett a „próbaév” idején tanítania, hogy a „nevelés területén valami kis gyakorlata, legalább elmélete lett volna.” Saját kárán kellett megtanulnia, kellett, kipróbálnia az összes volt és leendő pedagógiai módszereket”, de tudatos pedagógiai munkát nem végezhetett, mert a próbaév letelte után, egy év múlva kellett csak vizsgáznia a nevelés tudományából. Méltán nevezte Juhász Gyula ezt az első, sok esetben az egész tanári életre és gyakorlatra kiható esztendőit „a fiatal tanárok mohácsi vészé”-nek. [32]

Juhász Gyula a növendékeivel emberi viszonyt teremtő, tanítványait ismerő, humanus érzésű és korszerű gondolkodású, a tanulást félelem nélküli atmoszférával megkönnyítő tanároktól várta a régi intézményektől elütő új iskolák, új nevelési cél megvalósítását.

Az emberré nevelés, az új iskola megteremtése, igénye érdekeit képviselték *didaktikai elvei és módszertani eljárásai is.*

Juhász Gyula didaktikai nézeteiben is érvényre juttatta a lélektani, nevelési, tantárgyi, logikai és társadalmi szempontok szintézisét.

Vissza-visszatérően foglalkoztatta az a gondolat, hogy *az iskolák tantervi anyaga korszerű műveltséget tartalmazzon.* Ezzel nem a múlt kulturális értékeit akarta kirekeszteni az iskolákból, hanem a letűnt világok csak valódi, igazi művelődési értékeit óhajtotta továbbéltetni és átszármaztatni a diákoknak. Ebben az értelemben tartotta konzerváló intézménynek is az iskolát, szemben a régi iskolával, amelyik úgy volt konzervatív, hogy múmiákat őrzött tantervben, tankönyvben egyaránt. Amit a régi iskola rosszul teljesített, azt kell az új társadalom új iskolájának élő programjává tenni, hogy „éppen ezeknek az örök emberi értékeknek valódi jelentőségét kiemelve, hangsúlyozza, a nevelés és a tanítás centrumába állítsa.” [33]

A korszerűség elve azt is jelentette Juhász Gyula szemléletében, hogy *hadakozott a régi iskola egyoldalúan humanisztikus jellege ellen és követelte a természettudomány és olykor-olykor a gyakorlati tárgyak megfelelő helyét az iskolában.* Eljutottak arra a gondolatra, hogy meg kell szüntetni a latinos-humán műveltség uralmi helyzetét a gimnáziumban, a művelődési anyag gyakorlatibbá, praktikusabbá tételével meg kell teremteni az iskola életközelségét. [34]

A tantárgyi, logikai és lélektani szempontok egységének érvényesítését hirdette a tananyagban, a tantárgy elrendezésében. Az irodalomból pl. a fejlődés feltétlen érzékeltetése mellett „csak az értékeket alkotó egyéniségeket, csak az eredeti tehetségeket kell tanítani, olvasni, fejtegetni az iskolában”, azokat, „akikben fajuk vagy koruk

géniusza szólal meg egyéni erővel..., akik új tartalmat és új formát hoznak.” Ezek az alkotások ragadhatják meg a tanulók érdeklődését is.

Juhász Gyula *módszertani eljárásai* is a tanulság, a példa erejével hatnak.

A mindenkivel foglalkozás, a mindenkire hatás szándéka vezette, nem az egyetemre készülő szakemberek oktatását tartotta csupán feladatának.

Az élményszerű tanítás híve volt, elítélte az érzelmeket kirekesztő intellektualizmust. Tudást adni úgy, hogy a tanulóknak „lelki élmény”, „benső szenzáció” fakadjon — ezt tartotta Juhász Gyula ideálisnak.

Ellensége volt a sablonnak, a didaktikai sémának, üres formalizmusnak, s azt követelte, hogy a tanár tanítása, fejtegetése egyéni indítású legyen, az alkotó feldolgozás erejével hasson. Ez az eleven, élő tanári munka keltheti fel és fejlesztheti a tanulók érdeklődését.

A tanulók gondolkodásának fejlesztését, megmozgatását is lényeges feladatának tartotta. Ennek a célnak a szolgálatába állította a maga gyakorlatában pl. a műfajok ismertetésekor az induktív módszert, mert az alkotásokra, ezekre „az organikus művekre” „nem lehet a dedukáció merev és általános kaptafáját húzni”.

Hangsúlyozta, hogy *a tanítási órán a tanulók aktivitására kell építeni.* Juhász Gyula ennek megvalósítására több ötletet javasolt: a gondolatmenet az egyestől haladjon az általános felé; a tanár a maga koncepcióját építse a tanulók már meglevő ismereteire, pl. az epikai műfajokat a hallott mesékből vezesse le, a drámaelmélet magyarázatát kösse a tanulók színházélményeihez stb. Mozgalmas legyen az óra, együtt éljen a diák a tanárral a tanítás során. [35]

Különösen hangsúlyozta, *nagyra értékelte „a szemléltető oktatás okos módját”-t.* Amikor arról olvasott, hogy az egyik szegedi iskolában a tanárok vetített képekkel rendeztek előadásokat az ifjúság számára a földrajz, történelem és természettudományok köréből, ezt vetette Juhász Gyula papírra: „Nagyon kíváncsok, hogy a tanítás e könnyű, érdekes és művészi módja minden iskolában helyet foglaljon, hiszen a legnagyobb pedagógiai reformátorok és apostolok ideálja az, hogy mennél könnyebben, szinte játszva mennél több érdekes, életbevágó ismeretet kell adni a jövő nemzedéknek.” [36]

Módszertani gondolatait a tanulók többségét megragadó tanítás, a hatásszóra való törekvés alapvető szándéka hatotta át. A maga koncepciójának a realizálását tapasztalta, amikor 1920-ban meglátogatta egyik tanártársa óráját. Azt sürgette, aminek megvalósulását ezen az órán tapasztalta: A tanár „hévvel és lendülettel magyaráz, színesen és szívből beszél. Teljesen a hallgatók nyelvén szól, az ő életkörükből, az ő felfogásuknak és érdeklődésüknek megfelelően veszi képeit, példáit, de egyúttal, önkénytelenül, szinte játszva és minden nehézség nélkül emeli fel őket egy magasabb kulturális légkörbe és gondolatvilágba. A fiúk valósággal áhítatosan hallgatják...” [37]

III.

Az irodalomtanításról, az irodalmi nevelésről vallott nézetei

Juhász Gyula a maga pedagógiai, didaktikai elveit irodalomtanítása során érvényesítette. Az irodalomtanításról, az irodalmi nevelésről vallott nézeteit *Poétikai tanításom kis tükre és Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról* című írásaiban foglalta össze. [38] Ezek a tanulmányokon kívül *Orbán lelke* című regényében [39], egykori professzorairól, a korabeli tanárokról írt cikkeiben is találhatunk *irodalomtanításra, irodalmi nevelésre* utaló vagy azzal kapcsolatos megállapításokat.

Az irodalmi nevelés célját alapvetően abban látta, hogy olyan *öntudatos, ízléssel bíró olvasókat formáljon a diákokból „akik tudják, mit kell olvasni, és hogyan kell olvasni.”*

Juhász Gyula örömmel fogadta azokat az új követelményeket és lehetőségeket, amelyeket az 1899-ben megjelent módosított gimnáziumi tanterv és a Közoktatásügyi Tanács 1903-ban kiadott Utasítása tartalmazott a *poétika tanításáról*. A Tanterv és az Utasítás a poétika tanításának eddigi elvont és dogmatikus jellegét igyekezett megszüntetni akkor, amikor ezeket a vezérlő elveket hangsúlyozta: „...a poétika tanítása ne dogmatikus levezetésekben és a priori tételek nyújtásából álljon. Tanításunk általában csak induktív lehet... A műfajokkal sem mint eleve adott östípusokkal bánjon a tanár, hanem a történeti alkotások eredményeit lássa bennük. Csak a legnagyobb osztályok (líra, epika, dráma) különbsége az alapvető. Ezért kerülje a tanár az aprólékos osztályozást, és szubtilis megkülönböztetésekbe ne bocsátkozzék. Az alapkülönbségeket ne elméleti fejtegetések, hanem összehasonlítások útján emeljük ki.” Juhász Gyula megállapításai ezekhez a szempontokhoz igazodnak, s ezeket gazdagítják a költészet lényegét látó, teremtő költő-tanár finom észrevételeivel.

Juhász Gyula *fokozott igényt támaszt a poétika tanárával szemben* akkor, amikor azt hangsúlyozza, hogy neki magának is át kell élnie mindazt „a lelki élményt, benső szenzációt, amit a tanítványai lelkében felidéz”. A poétika tanára tehát nem száraz és formális ismeretek unott ismertetője és felsorakoztatója, hanem a költői, művészi élmény előidézője. Juhász Gyula a „költészet műértőivé akarta nevelni” növendékeit a poétikai ismeretek segítségével, ezért hangsúlyozta első óráján bevezető előadásában: „Az idén a költői alkotás titkainak ismeretével fogunk gazdagodni, olyan kincsekkel, amelyek romolhatatlan értékei minden művelt embernek. Nem azért kutatjuk a költői alkotás titkait, hogy költeni tudjunk — ez a kiválasztottak gyönyöre és édes kínja —, de azért, hogy olvasók legyünk, nem pedig hogy írók. Öntudatos olvasók, ízléssel olvasók, akik tudják, mit kell olvasni és hogyan kell olvasni.” Amikor a poétika tanításának célját meghatározta, akkor nemcsak e tantárgy tanáraival szembeni igényét hangsúlyozta, hanem *a diákok kötelességét is*. A poétikát tanulóktól nemcsak szorgalmat, hanem elsősorban e tárgy olyan szeretetét kérte, „amely nélkül tudásunk lehet, de gyönyörűségünk nem”. Juhász Gyula különösen poétikaóráin hangsúlyozta a nagy belga költő, Maeterlinck szavait: „Minden dolog értékét a szeretet adja meg, amellyel hozzá ragaszkodunk.” E mellé az idézet mellé ő még azt a megállapítást is hozzáillesztette: „e szeretet nélkül a költészet hazai és távoli virágai pusztán herbáriumi tárgyak lesznek előttünk, számokkal és nevekkal felruházva.” Azt is türelmesen és nagyon finoman megmagyarázta, megindokolta tanítványainak, hogy miért kell a poétika tanulásához különösen szeretet és lelkesség. A költői alkotást az emberi lélek művének nevezte, és szerinte „lelket csak lélek fogad be igazán”. „Emberi lélek műve a költemény, érzés és képzelet alkotása, és pedig — ezen a fő hangsúly — művészi alkotása. Maga a második teremtés, maga egy második világ.” Szükségesnek tartotta Juhász Gyula azt is, hogy megismertesse tanítványait a poétika tanítása előtt a művészi alkotás titkaival, a költői teremtés feltételeivel. Azt hangoztatta, hogy az írás akkor lesz költeménnyé, a munka művé, ha szerzője költői tehetség, vagyis ha erős érzést és képzeletet képes egyesíteni, s ha ennek megfelelő formát talál, ha ezt ki tudja fejezni. „A forma tehát lényeges a művészetben: formája révén lesz költemény az írás. Minden költői érzése és képzelete — ha igaz költő az illető — megtalálja a maga formáját.” Ezeknek a megállapításainak az igazolására Petőfire utalt, aki a magyar Alföld nagy költője lett, pedig Petőfi előtt is volt Alföld, voltak szépségei, mégis az Alföldet a költészet — és így az olvasók számára — Petőfi hódí-

totta meg, ő fedezte fel. Mindez pedig azért történt így, mert Petőfi nagyon, a lángész erős érzésével szerette ezt a tájat, és a lángész erős képzeletével látta meg rejtett, a dolgok mélyén rejlő szépségeit, s mindezeket ki tudta fejezni a maga sajátos, egyéni formájában. Mindehhez még ezt is hozzátette nagy nyomatókkal: „Petőfi egyetlen sorát sem szabad megváltoztatni: ezért költemények”.

Juhász Gyula poétikatanításának bevezető gondolataival, eljárási módszerével, tanulsága, követendő példája miatt foglalkoztam ilyen részletességgel. Vajon a mi poétikatanításunk sok esetben nem azért eredménytelen-e, mert nem tudunk kellő tiszteletet és áhitatot kelteni tanítványainkban a költői alkotás iránt? Vajon gondolunk-e mi arra, hogy a költői eszközökkel való foglalkozás során betekintsünk az alkotás titkaiba, lélektanába! Vajon nem óvakodunk-e még mindig a művészi forma értékének és jelentőségének megfelelő hangsúlyozásától a vulgarizmus mótelyét hordozva magunkban? Vajon megvan-e bennünk e tárgy iránti olyan jellegű szeretet, amit Juhász Gyula azért kívánt csupán a tanítványoktól, mert a tanároknak ennek a meglétét feltételezte? Élünk-e mi át „lelki élményt, belső szenzációt”, akkor, amikor a művészi alkotások poétikai eszközeivel foglalkozunk, vagy csak száraz adatokat sorolunk fel, költői eszközökre mutatunk rá, azok mély tartalmi, eszmei összefonódottsága nélkül, művészi kifejező ereje érzékeltetése nélkül? Ezeken a gondolatokon még mindig sokat, nagyon sokat kell vívódnunk, töprengenünk, ha azt akarjuk elérni a poétika tanításával, amit Juhász Gyula elénk is kitűzött: olyan öntudatos, ízléssel olvasók nevelését, akik tudják, mit kell olvasni és hogyan kell olvasni!

Juhász Gyula poétikatanítása során a *három műformának (epikának, lírának, drámának)* és ezek különböző változatainak, a műfajoknak a problémáival foglalkozott a legrészletesebben.

Az egyik vezérlő elve az volt, hogy ezeket a műformákat *fejlődésükben, történeti kialakulásuk rendjében mutassa be*, s feltárja azokat a szálakat, okokat, amelyek egy-egy műfaj létrejöttében szerepet játszottak.

Az *epikát* a népek költészete ősi formájának tartotta. Amiképpen a gyermek, a romlatlan, naiv kis ember mély lelki ösztönének engedelmeskedve szereti a mesét, éppen úgy a nép, a romlatlan, naiv nagy gyermek is kedveli a mesemondást. A nagy költők között is sok a nagy mesemondó, mesekedvelő. Emlékeztette tanítványait. Jókai nagy mesélő hajlandóságára, amely regényeit oly vonzóvá és érdekessé teszi. Vannak ugyanis költők, akiket mások sorsa, élete, története érdekel elsősorban, akik szeretnek ilyen történeteket kitalálni, elképzelni, elbeszélni, mert ez nekik is, másoknak is örömet okoz. Ezek az igazi epikus költők. „A nép azonban az első és legnagyobb mesemondó.” A nép egyetemes mesemondó ösztönéből jöttek létre az ősi epikus formák: a hitregék, a népmesék, a népmondák. Megmutatta egy-egy hitregében a fiatal görög néplélek képzeletét és érzését, s ha a hitrege már öntudatos műköltő formát nyert, a lényegyet emelte ki: a nép nagy, mély csodálkozását a természet titkain és ennek művészi megnyilatkozását a mítosz alakjában. Különösen a magyar népmesemondását hangsúlyozta, népmeséink főbb motívumait, alakjait, tájait emelte ki, utalva arra, hogy Petőfi, a nép fia János vitézében századok, sőt évezredek magyar mesekincsét foglalta keretbe.

A meséből fejlődött ki minden epikus műfaj. „A monda olyan mese, amelybe a történeti valóság is belejátszik. Mondája olyan mesélő népek van, amelyek múltja van.” Ekkor bemutatott egy népi eredetű mondát egy költő feldolgozásában azért, hogy a művészi, az alkotás titkaiba ható tanulságokat felragyogtassa. „A Toldimonda, amelyet Ilosvai oly nyersen őrzött meg, mivé válik Arany mindent arannyá változtató kezében.” „A naiv eposz a már történeti nép, nemzet igaz meséje. Az eposz-

ban egy egész nemzet gyönyörködik a maga múltjában, erejében, szépségében. A naív és műeposz közti különbséget karkülönbségnek tartotta, az utóbbiban egy művelt, öntudatos és elődeit ismerő költő beszél nemzetéhez nemzetéről. Fontosnak tartotta szólni arról, hogy az epikus kincs honnan öröklődik korról korra, nemzetről nemzetre, hogyan formálódik, bővül és alakul, s mi az, ami megkülönbözteti ezeket az egyes eposzokat, Vergiliusét Tassóétól, ezt Zrínyiétől és Zrínyiét Vörösmarty és Arany eposzi műveitől. Két erő formálja eredetivé, egyetlenné a műeposzt: a nemzeti és egyéni karakter. Vergilius eposza római mű, de egyben vergiliusi: az ő szelidsége és szomorúsága holdas fényében látjuk a szerelmes Didót és a jámbor Aeneast. Egy és ugyanazon nemzet nagy epikusait is mennyire mássá teszi az az erős költői és művészi egyéniség, amely az érzés és a képzelet színében és hevében pompázik: „Zrínyi mily zordon és kemény, Vörösmarty mily pompázó és zengő, Arany mily komoly és józan.” A regény az eposz mai formája, modern folytatása, újkori eposz. Itt is emberek történetéről, sorsáról van szó, éppen úgy, mint az eposzban, de nem csupán emberekéről, hanem kis és nagy, mai és régi emberek sorsáról és életéről, kisemberek kis dolgairól is. Ezért írja a költő a regényt prózában, mert ez a stílus közelebb áll a mai emberekhez akiknek ír, és jobban illik a regény alakjaihoz is. A regény stílusa a legnagyobb változatosságot hozza magával és engedi meg: a nagy regény társadalmak és lelkek rajza egyszerre. A novelláról szólván hangsúlyozta, hogy ez a műfaj „nem apró regény”, nem csupán a terjedelme miatt különbözik a regénytől. A látszólagos rokonság mellett utalt a lényeges különbségre: a novella egy embernek sorsára, életére döntő és jellemző esete, a regény sok-sok ember egész élete, sorsa, története. „A regény tenger, a novella a patak, a regény az élet, a novella az élet egy jellemző esete.”

A líráról szólván hangsúlyozta, hogy a lírikust elsősorban a maga lelke érdekli, s ezért a maga érzéseit fejezi ki. Bennünket annak az érzései érdekelhetnek, aki különb, kiválóbb mint mi, mint a többiek, mint a sokaság. A költői egyéniségek ilyenek, akik nagy érzésekkel, mély gondolatokkal, erős képzelettel s ezek eredeti, művészi kifejezésének a képességével is meg vannak áldva. Juhász Gyula szerint a nagy lírikus varázsának titka ez: „Ő mindnyájunk élményeinek — öröm és bánat, emlék és remény — örök és egyetemes kifejezést, hangot, formát tud adni... A költő a mi néma és sokszor öntudatlan érzéseinknek méltó hangot ad.” Minden költői érzés formát keres, minden érzésnek megvan a maga végérvényes, kifejező formája. A költő érzésének belső lényege szerint válik az alkotás dallá, ódává vagy elégiává. „Egyes nagy költők állandó, mintegy a temperamentumukban rejlő érzésmódjának egyes lírai formák felelnek meg. Az ilyen lírikusok, ha más műfajban fejezik is ki érzéseiket, lényegében ide is beleviszik uralkodó formájuk egyes sajátosságait.” Ehhez a megállapításhoz több költő verseinek elemzésével juttatta el tanítványait. Petőfi elsősorban dalköltő azért, mert a pillanat hatásaira erősen és hevesen reagál, mert érzéseit azon melegében formába öntő, szókimondó lelkülettel rendelkezik. Valódi „alkalmi költő”. Petőfi epikája is lírai természetű, balladáiban csupán szenvedély, a nagy alanyiség ereje forr az epikus felszín mélyén. Juhász Gyula összevetette Petőfi A király esküje című patetikus lendületű balladáját Arany objektív vízióval megalkotott V. Lászlójával. Aztán utalt arra is, hogy a lírikus Petőfi mennyire egyéni rokon- és ellenszenve szerint választja ki és alkotja meg epikai hőseit is: János vitézt mennyi szeretettel kíséri útján, a Lehel vezér előszavában is mennyire a lírikus szólal meg.

A tipikus ódaköltők közül Berzsenyit és Vörösmartyt mutatta be. Mindkét nagy költőt a legmagasabb és a legmagasztosabb — olykor a régi prófétákra emlékeztető —

ihlet emberének tartotta, akiknek a költészetében mindig lelkük állandó fehér izzása jelenik meg, s éppen azért ódai természetű költők. A nemzetnek vagy az emberiségnek szólnak, vagy a nemzet és az emberiség nevében beszélnek. „Számukra tehát az óda a lényegüket legtokéletesebben kifejező forma. Lelkük bora az óda kelyhében ragyog a legszebben.” Éppen ezért Vörösmarty akkor is, amikor eposzt ír — mint a Zalán futásában — az óda hangján kezdi, Berzsenyi pedig kizárólagosan ódákat alkot. Utalt Juhász Gyula Berzsenyi egyhúrá, Vörösmarty százhangú ódaköltészetére.

Az igazi elégikus költőnek a méla, merengő és lemondó Tompa Mihályt tartotta. Aranyról is azt hangsúlyozta, hogy nyugalmas szemlélődésének is ez a lírai forma felel meg legjobban annyira, hogy még a Széchenyi emlékeztetést is az elégia hangján kezdi, és csak lassan, méltóságosan bontakozik ki e hangulatból az ódai lendület.

A tankölteményekről és általában a reflexiós költészetéről tanítván azt hangsúlyozta, hogy a gondolat egyedül csak akkor válhat költészetté, ha előbb érzéssé vált. Szerinte a pusztá gondolat a tudomány körébe tartozik, de a nagy és mély gondolat, ha már egyéni élmény, ha a költő átélte, átérezte, vagyis benne érzéssé finomult, művészi formába törhet. Ilyen forma az *ars poetica*, amelyben az öntudatos költő vallomást tesz arról, hogy a költészetet minek tekinti. „Így válik a gondolat érzéssé, az elvont eszme egyénivé.”

Juhász Gyula a költői fejlődés csúcának, az emberi és művészi öntudat legnagyobb erőpróbáját kívánó műfajnak a *drámát* tartotta. „A nagy dráma a nagy akarat és jellem műve, erős öntudat alkotása.” A dráma magában egyesíti a többi műfajokat: a görög tragédia kardalai lírikus részek, a hírnökök elbeszélései epikusak. Szofoklész Oedipus királyában például a dráma anyaga monda, tehát epika, kórusa a legmélyebb és legzengőbb antik líra. A drámát „a leginkább stilizált” formának nevezte azért, mert a költő teljesen mellőzi az elbeszélést, a leírást, a magyarázatot, egész személyiségét megtagadva eltűnik előlünk, s emberek beszélgetése révén játszik előttünk az egész költemény.

Juhász Gyula a poétika tanítása, a műfajok ismertetése egyetlen helyes, „egyedül célravezető” módszerének az *induktív módszert* tartotta. A költői műveket, az élő és éltető emberi lélek alkotásait „organikus művek”-nek nevezte, amelyekre „nem lehet a dedukció merev és általános kaptafáját húzni”. Az alkotásokat, az emberi szellem pompás és gazdag kivirágzásait nem lehet egyes poetikai tételek pusztá illusztrációiként kezelni. Ennek az alkotások mélyére ható induktív eljárásnak tipikus példaként Juhász Gyula az epikus formának egyik igen egyéni jellegű fajtáját, az idillt mutatta be. Az volt a módszere, hogy tanítványai előtt felolvasott egy-egy idillt Theokritosztól, Vergiliustól, Petőfitől és Aranytól, s a művek bemutatása közben állandóan figyelmeztette tanítványait a jellegzetes nyelvi, stílusbeli és zenei, ritmusbeli szépségekre. A görög idill plasztikus egyszerűsége, a görög vers szabályos szépsége mellé állította Petőfi és Arany gyökeresen népies nyelvi jelenségeit, versük magyaros muzsikáját. Hangsúlyozta azt is, hogy a négy költőnek — az azonos téma ellenére — mennyire különböző verseik egyéni hangja. Theokritosz természetesebb, nyersebb, férfiasabb, mint a szelíd, melázó, gyöngéd érzelmeket kedvelő Vergilius. Petőfi és Arany egyéniségének ellentétes jegyeit jól érzékeltethette a Téli esték és a Családi kör összehasonlításával. Ezek után bemutatta Zrínyi egy idilljét és tanítványaival együtt megbeszélte a hasonlóságot és az ellentétet az antik, klasszikus idillköltők és Zrínyi között. E találó példák, művek elemzése során foglalkozott az *utánzás és eredetiség kérdéseivel* is. Ezután következtek a műfajt megállapító kérdések. A közös megbeszélés során kidomborodott, hogy ezek a költők a falusi, mezei életről énekelnek, azt dicsérik akkor, amikor városban élnek, nagy, legtöbbször túlfinomult műveltség korában,

távol a falusi élettől, de vágyódva annak szépségei után. Ezekben a költeményekben uralkodó a nyugalom, az emberek és a dolgok békéje. Mindezt a költő a legjobban, a legmegfelelőbb leírással, a legegyszerűbb epikai módon fejezheti ki. Ezekben a versekben a képzelet és az érzés egyesül: a szeretet és a vágy érzése megszépíti az egyszerű jelenségeket, és így a fantázia aprólékos gonddal színezi ki képeit. A közös megbeszélésnek ennél a pontjánál utalt Juhász Gyula a lírai realizmusra is. Ezek után következett a tanár összefoglaló megállapítása: „Vannak tehát költemények, rövidebb, epikus nyugalommal leíró költemények, amelyek — a műveltség bizonyos fejlettebb fokán — (görög, római városi élet, régi erkölcsök hanyatlása, elfinomultság, a magyar polgári és városi élet kifejlődése) az egyszerűbb, természetes falusi élet távoli és óhajtott szépségét, örömeit éneklik meg: ezek az idillek.”

A poétika tanításának befejezésekor, év végén visszatért a bevezető előadásában hangoztatott gondolatra: íme a poétika olyan szempontokat adott, amelyek szerint olvasnunk kell a költői műveket, olyan mértékkel ajándékozott meg, amellyel megítélhetjük a költői alkotásokat. Fáradtságos, hódító és felfedező munka volt a poétika tanulása, de megérte, mert „igaz és maradandó gyönyörűséget” adott.

A különböző műformák tanításakor is nagy gondot fordított Juhász Gyula a *nemzeti, hazafias nevelésre*. A mondák tárgyalásakor azt domborította ki, hogy azért van nekünk olyan sok mondánk és olyan gazdag mondakincsünk, mert gazdag és értékes múltunk van. Az eposz nemzetnevelő jelentőségét hangsúlyozta: az eposz hősei a nép eszményei, nevelői, vezetői lesznek. A műfajok tárgyalásakor utalt a demokratikus eszmeiségre is. A népszínműveknél hangsúlyozta, hogy nekünk szeretetteljes tanulmány tárgya lehet a magyar népszínmű, mert ez fejezte ki a múlt század negyvenes éveinek demokratikus törekvéseit a színpadon: hangot adott a népnek az elnyomott jobbagyoknak, hőssé tette a népet, amely eddig csupán komikus statisztaként szerepelt. „Ebben áll a népszínműnek, mint magyar műfajnak a jelentősége.” A mesénél is azt hangsúlyozta, hogy a mese azért nem lehet szomorú végű és tragikus megoldású, mert a mese a nép vágyának teljesülését példázza, a boldogság vágyának valóra válását. A dráma vizsgálatakor különösen az emberformálás jelentőségét domborította ki. A dráma nevelő hatását egyrészt a műfaj megjelenítő közvetlensége adja, másrészt az a tény, hogy egy olyan közönség nézi, amelyet az érzések és gondolatok közössége, a színpadi játék szuggesztiója kapcsol össze. A drámában a magunk életére nézve irányító példákat, emberismeretünkre fontos jellemeket, akaratot és küzdelmet, a tragédiában kiváló egyéniségek tisztító hatású erőfeszítéseit, a komédiában fonák jellemek komikus kudarcát látjuk. Arany epikai alkotásait vizsgálva, határozottan rámutatott a nagy művész költészetének egy etikai fontosságára: „nevelőerejére, arra a kiváló erkölcsi levegőre, amelyben alakjai élnek és küzdenek, a bűn és bűnhődés szoros kapcsolatának lelki rajzára.”

Juhász Gyula poétikatanítása ma is követendő elveket és szempontokat jelent nekünk. Csupán egyetlen hiányosságára utalhatunk, arra, hogy a műformák kialakulásánál nem vette figyelembe a társadalmi tényezők szerepét. Nagyfokú módszertani tudatossága, a költői alkotás folyamatába való betekintése, a poétikai eszközök árnyalt, művészi és eszmei összefonódottságának hangsúlyozása, az azonos műfajok jellegzetességénél a költői egyéniség és a nemzeti sajátosság hangsúlyozása: mindmind olyan értéke poétikatanításának, amelyből mi is meríthetünk, tanulhatunk.

Juhász Gyulát örömmel töltötte el az egészséges irányú fejlődés is, amely a középiskolai *magyar irodalomtörténeti tanítás terén* a XX. század első évtizedeiben végbement. Az 1899-ben megjelent módosított új gimnáziumi tanterv, a Közoktatási Tanács utasításai a magyar nyelvi és irodalmi tanítás feladataként a következőket

jelölték meg: komoly olvasáshoz kell szoktatni a tanulókat, képessé kell tenni őket irodalmunk élvezésére, meg kell őket ismertetni az irodalmi műfajokkal, nemzeti irodalmunk fejlődésével, fejleszteni kell nyelvi kifejezésük szabadságát és ügyességét. A tantervi anyag a korábbihoz viszonyítva módosult, az irodalomtörténet tanítására az eddigi egy év helyett két esztendő jutott, az irodalomelméleti ismeretek elvont jellegű, öncélú tanítása helyett az irodalmi tanulmányok alapja az olvasmány lett. KOMÁR PÁLNÉ A hazai irodalomtanítás alakulásának vázlatos története a múlt század 60-as éveitől 1945-ig című munkájában kimutatja, hogy ezeknek a szempontoknak gyakorlati megvalósítása lényeges előhaladást jelentett volna az irodalmi nevelés szempontjából, azonban ezek a törekvések szervezeti nehézségek miatt, a megfelelő tankönyvek hiánya miatt csak papíron maradtak meg. Azt felesleges is — közismert volta miatt — túlzottan hangsúlyoznom, hogy ez a gazdagabb tartalmú, több szempontú irodalmi nevelés a burzsoá erkölcs osztálytartalmának megfelelő „nemzeti” nevelést jelentett és követelt.

Juhász Gyula azért fogadta örömmel az említett tanterv és utasítás megállapításait, mert olyan lehetőségeket látott bennük, amelyek segítségével *magyar irodalomtörténeti tanítási elveit hatékonyabban tudta érvényesíteni*. Juhász Gyula irodalomtanítása azonban a hivatalos tantervi célkitűzéseken túlmutatott. A haladó gondolkodó, az irodalomtudományban otthonos, az alkotók és a művek lelkébe látó, pedagógiai érzékkel és tudatossággal rendelkező költő-tanár nézetei az irodalomtanításról nemcsak a mi mai irodalomtanításunk közvetlen előzményeit, hanem sok esetben követésre méltó példáit is jelentik.

Juhász Gyula az irodalomtanítás hatékonysága szempontjából nagyon lényegesnek tartotta a kiváló tulajdonságokkal rendelkező *tanáregyéniséget*. A tanár irodalomtanításától függ elsősorban, hogy a diák a középiskolát elhagyva egészséges szellemű és érzékű lesz-e, vagy pedig „mohó gyönyörűséggel veti magát mindenféle... szellemi perverzitások ölelő karjaiba.”

Juhász Gyula a legnagyobb teret ama nézete kifejtésének szentelte, hogy *az irodalom tanárának a legújabb irodalomtörténeti kutatások eredményeit, a legújabb írói, irodalmi törekvéseket kell figyelembe vennie, és ezek aspektusából kell tanítani*. Az új kutatások, az új revíziók következtében Toldy Ferenc, Beöthy Zsolt, Gyulai Pál megállapításain és értékelésin túl kell jutnia. Toldy Ferenc „az irodalomtörténet súlypontját!” Kazinczyban, az ő nyelvújításában és költői irányában jelölte ki. Vörösmartyban is ennek az iránynak a győzelmét dicsőítette. Gyulai Pál pedig a népies nemzeti irányban, Petőfiben és Aranyban látta a magyar irodalom beteljesülését, „az ideált, amelyre törekedni kell”, de „ez az irány lassankint elsekélyesült, s maga Arany János mutatta meg a saját művészi példájával egy új, artisztikusabban egyéni és modernebb költészet útját”.

Az új értékelés és az új tudományos eredmény alapján új, igényesebb mércét kell a tanárnak tanítása, értékelése során alkalmaznia. A középkori kódex-irodalom például hű tükre a kor vallásos műveltségének, mint kultúrtörténeti adalék igen tanulságos és érdekes, de a mai tanár nem felejtethi el, hogy „a nemzeti irodalom szempontjából csak nyelvi érdekekkel bírhat”. A derék és lelkes Tinódit nem kell költőnek tartania azért, mert „verses alakban írta krónikáit”. A tanár megemlíti Tinódi hazafias érdemeit, méltányolja mint történeti forrást és énekszerzőt, de őszintén megállapítja „mesemondó, jellemző és előadó tehetsége elégtelenségét”. Ma többre kell értékelni „a nem eredeti meséjű, de eredeti humorú és sajátos bájú Lúdas Matyit, mint a terjengős, kevés művészettel megírt Falusi notárius”. Vörösmartyt eddig nem tárgyalták az őt megillető módon, ma „a két másik lángésszel!”, Arany-

nyal és Petőfivel egy sorba került. Petőfit, akit mint gyöngye epikust az előző irodalomtörténeti értékelés elmarasztalt, ma a középiskolában mint epikust is Arany mellé kell állítani, hiszen „a János vitéz, e csodálatosan szép magyar meseköltemény, nem csupán megelőzte a Toldit, de hatott is reá”. Arany líráját pedig érdeme szerint jobban előtérbe kell állítani.

Az elmondottakból következik, hogy a tanárt egy „lényeges és uralkodó szempont” vezetheti: „*csak az értéket alkotó egyéniségeket, csak az eredeti tehetségeket kell tanítani, olvasni, fejtegetni az iskolában*”. A fő szempont „a vezető szellemek, a teremtő egyéniségek, a jellegzetes tehetségek” megismertetése lehet, „akikben fajuk vagy koruk géniusza szólal meg egyéni erővel... akik új tartalmat és új formát hoznak”. Az epigonokat, mint például a Petőfit utánzó „áldatlan seregét” a múlt század ötvenes éveiben, összefoglalóan kell bemutatni és értékelni.

A legújabb irodalomtörténeti kutatások és összegeзések feltétlenül szükséges felhasználására, ezzel a megállapítással sarkallta Juhász Gyula a középiskolai tanárokat: „Mennyi egyéni ízlésből, osztálybeli, felekezeti előítéletből, az anyag hiányos ismeretéből, a különféle hatások és kapcsolatok nem ismeréséből eredő, részben igen tiszteletre méltó tévedés, hiányosság, egyoldalúság kiküszöbölését köszönhetjük a mai tudományos és irodalmi nemzedéknek.”

Juhász Gyula irodalomtanításának fontos elve és gyakorlata volt az is, hogy *ő a tananyag, a tanítás középpontjába a művet, az írói alkotást helyezte*. Azt hangsúlyozta, hogy a növendékek előtt a mű belső világát kell feltárni, szellemét kell megértetni. Szakítani kell mindazzal a káros pedagógiai gyakorlattal, amelyik eltereli az írói alkotás lényegéről a figyelmet. „Az irodalomtörténet tanítása a középiskolában többé nem jelenti nevek, címek és évszámok bizonyos mennyiségét, szép és nagy általánosságban mozgó, úgynevezett méltatások hosszú sorát, de jelenti a művek megismerésén és megértésén keresztül az írói egyéniségek és irodalmi korok és irányok megértő ismeretét.” Fő szempontját úgy fogalmazta meg: „Olvasson a tanuló minél többet és minél jellemzőbbet.” A maga gyakorlata érzékeltetésére a romanticizmus tanításakor alkalmazott eljárását ismertette. Juhász Gyula nem beszélt általában a romanticizmusról, hanem elolvastatta Vörösmarty Két szomszédvárát, Csongor és Tündéjét, Marót bánját, és ezek alapján megállapította diákjai közreműködésével Vörösmarty jellegzetes romantikus sajátosságait, majd összevetette a nagy költő romanticizmusát más írók és más irodalmak romanticizmusával, és így adott megbízható és teljes képet a magyar nemzeti romanticizmusról általában. (Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról.)

Juhász Gyula irodalomtanításának egyik legfontosabb elve *az irodalmi alkotásokban művészién ábrázolt társadalmi törekvések, haladó gondolatok bátor megmutatása és feltárása volt*. Ezzel és ezért került szembe különösképpen a korszak hivatalos irodalomtanításának konzervatív szellemével, amely azt kívánta a tanártól, hogy „az irodalom történetében elsősorban a vallásos és hazafias érzést kell ápolni. Isten, király, haza: e háromság lebegjen mindig az oktató és nevelő szemei előtt...” Egyik alkalommal, éppen a minisztérium látogató jelenlétében „a régi magyar irodalom demokratikus vonásairól magyarázott”, azt hangsúlyozva, hogy „Dózsa György parasztlázadásában ugyanaz az elnyomás és keserűség tört utat magának, amely Apáti Ferenc Feddő énekéből, Heltai Gáspár meséiből és a magyar dráma első kísérleteiből is kiérzik”. (Orbán lelke.)

Juhász Gyulát komolyan foglalkoztatták *a modern, a korabeli, a legújabb irodalom tanításának kérdései is*.

Az 1910-es években — Juhász Gyula tapasztalata szerint — a tanárok a kortársi irodalom tanításáról különböző véleményt vallottak. Egyesek nem tartották „helyesnek a még élő és fejlődő írók fölött az iskola kritikáját”, mások ezt a feladatot az önképzőkörre bízták, viszont akadtak olyanok is, „akik szerint az élet számára nevelő iskolának el kell látnia az ifjúságot a mai irodalomban eligazító tanácsokkal is”.

Juhász Gyula a legújabb irodalom tanításának ügyét nem tartotta problematikusnak annak ellenére, hogy ő is látta „érdekesnek, aktuálisnak és nehéznek” tűnő jellegét. Juhász Gyula állásfoglalását e kérdésben a korszak iskoláinak reakciós szelleme érteti és magyarázza meg. Az új, az értékes, a haladó irodalom, melynek egyik képviselője maga Juhász Gyula is, az uralkodó osztály elutasító állásfoglalását, haragját vonta magára. Ady Endre egyénisége és költészete e korszak tankönyveiben csak megrovó és elítélő megállapításokat kaphatott volna.

Hogyan lehet mégis a középiskolában „a mai irodalom jelenségeit megértő és értékelő olvasókat” nevelni? Juhász Gyula azt a tanácsot adta az irodalom tanárainak, hogy befejezett életművű, egyetemesen elismert írók tanítása során a tanulók olyan tudással és kifejlesztett irodalmi ízléssel rendelkezzenek, hogy ennek segítségével helyesen tudjanak tájékozódni a mai irodalomban. Juhász Gyula az „egyetemesen elismert értékű remekművek” íróinak, Vörösmartynak, Petőfinek, Aranyinak, Madáchnak, Vajda Jánosnak teljes értékű, elfogulatlan alkotásaik minden mozzanatát helyesen értékelő tanításától várta azt az eredményt, hogy a tanulók megbízható értékelői legyenek az 1910-es évek irodalmi törekvéseinek. Juhász Gyula arra is felhívta a magyartanárok figyelmét, hogy a mai író annyiban igazi és értékes, amennyiben „új virág, új levél” az író az irodalom régi fáján. Olyan legyen tehát a tanulók tudása a befejezettnek, lezártnak tekinthető írók művéről, olyan legyen a kialakított esztétikai érzékük, hogy helyes véleményt alkothassanak magukban a jelenkor irodalmáról.

Ha figyelmesen olvassuk Juhász e cikkét (*Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról*), akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Ady és Babits „védelmében”, helyes szemléletű megértése és megértetése érdekében írta ezeket a gondolatokat. A nyíltabb, a határozottabb megfogalmazást nem kérhetjük tőle számon, hiszen ezeket a sorokat egy katolikus gimnázium értesítőjében írta le 1913-ban.

Juhász Gyula elvei az irodalomtanításról, az irodalmi nevelésről ma is időszerűek. Meg kell szívlelnünk és gyakorlatunkban meg kell valósítanunk pedagógiai optimizmusból és tudatosságból fakadó igényes elgondolásait: az irodalmi ismeretet előbb élménnyé, majd készséggé, ízléssé tevő órávezetését; az esztétikai nevelést kiválóan szolgáló műközpontú tanítását; a tanulók életkori sajátosságaihoz igazodó, olvasmányélményeikre épülő, aktivitásuknak lehetőséget biztosító tanítási, nevelési eljárásait. Bizony, nagy ajándék az, ha alkotó ember kerül a katedrára! Egyik tanítványa vallomásából idézek: „Régi történet ez, nagyon régi, abból az időből, mikor még mint csitri kis diáklány a nagyváradi gimnáziumban hallgattam Juhász tanár úr előadásait Homéroszról. Az ihletettek szenvedélyével magyarázott a vak költőről, akinek lantja több szépségről zengett, mint amennyit ismernek a nyitott szemmel járók... Szájtátva bámultuk a volt papnövendéket, kinek sovány testét reverenda helyett rosszul szabott ruha takarta, s néztük magas, szinte világító homlokát, vértelen, keskeny száját, ezt a szépnek nem mondható, de nekünk mégis barátságos férfifejet.” [40]

IV.

Az ifjúsági irodalomról és az iskolai könyvtárakról, könyvtárosokról vallott nézetei

Juhász Gyula világosan látta az első könyvélmények fontosságát, döntő jelentőségét az ember életében. Azt is többször megfogalmazta, hogy az irodalom töményebben, elevenebben, igazabban sugározza, tárja fel a valóságot, mint ahogy azt az életben mi látjuk, szemléljük vagy esetleg átéljük. Különösen felfokozottan érdekelte: mit olvasnak a gyermekek, a fiatalok, milyen szellemi táplálékon nő fel a holnap népe, hogyan szerettetik meg az ifjúsággal a könyvet.

Juhász Gyulában a fiatalok és a könyv kapcsolata iránti érzékeny érdeklődést három tényező fokozta, erősítette: *saját egyéni gyermekkori élménye, írói szemlélete és tanári tevékenysége.*

A legmaradandóbb gyermek- és ifjúkori élményeket, benyomásokat a könyvek adták neki. „Másoknak az esti tánciskolák, a báli éjszakák, az éjjeli zenék az első kedves és soha el nem felejthető ifjúsági emlékeik. Nekem a Somogyi Könyvtár, a Nemzeti Múzeum, az Egyetemi Könyvtár komoly és nyugalmas, csöndes és ünnepélyes olvasótermei. Ha majd végérvényesen elkészülök innen, és annyi szenvedés és szenvedély, annyi kudarc és csalódás, annyi elismerés és nekrológ után megállok az örök Bíró előszobájában és ott megkérdezzük, hogy mit csináltam fiatalságomban, egy szekérre való olvasójegyet fogok leadni különböző könyvtárakból” — írta 1922-ben *A könyvek és én* című emlékező, visszatekintő cikkében. Ezeknek a gyermek- és ifjúkori olvasmányélményeknek a hatását egész életén át hordozta magában. *A könyvek és én* című írásában fogalmazta meg a legrészletesebben, legpregnansabban az első könyvélmények szuggesztív, el nem múló erejét. [41]

Juhász Gyula *mint író, alkotó is nagy jelentőséget tulajdonított a gyermekek, fiatalok olvasmányainak.* Tudta, hogy az ízlés és a gondolat iránti érzékenység nagy korszaka a gyermekkor, ekkor dől el a legtöbb esetben, hogy milyen irodalom olvasójává válik a gyermek a felnőtt korban. A gyermekek számára írók esztétikai és morális felelősségét nagy nyomtatékkal hangsúlyozta, mert a gyermekolvasókat „a leg-hálásabb és a legfinnyásabb olvasóknak” tartotta, akik „egyszerre a szívükbe fogadják és nem győzik hallgatni” az igazi írókat. Móra Ferencről, akinek a tolla alól sorjázta a nemes eszmeiségű, magas művészi értékű gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások, az volt a dicsérő megállapítása, hogy „a legnehezebb műfajt”, „a jobbik részt” vállalta akkor, amikor a gyermekek írójává szegődött. [42]

A sokszor fárasztó, az alkotástól az időt és az energiát elszívó *tanári tevékenységben is látott és talált Juhász Gyula olyan lehetőséget,* amelyik írói célkitűzésével, szemléletével megegyezett, összehangzott. Az irodalomtanításról van szó, amelynek elveit, célkitűzéseit már ismertettük. Láttuk, az volt a legfőbb törekvése, hogy olyan öntudatos, ízléssel rendelkező olvasókat formáljon diákjaiból, „akik tudják, mit kell olvasni és hogyan kell olvasni”. Az az elv vezette tanári gyakorlatában, hogy „olvasson a tanuló minél többet és minél jellemzőbbet”. Az olvasáshoz kedvet is akart fakasztani, ezért volt híve az élményszerű tanításnak, ezért ítélte el az érzelmeket kirekesztő intellektualizmust. Tudást adni úgy, hogy a tanulóknak „lelki élmény”, „benső szenzáció” fakadjon — ezt tartotta Juhász Gyula ideálisnak és megvalósítandónak. S mindezt azért hangoztatta, hogy a diák felnőtté, önálló olvasóvá válván elforduljon „a szellemi perverzitásoktól”, az igazi irodalom értő és értékelő olvasójává váljon.

Gyermekkori olvasmányélményei, írói szemlélete és irodalomtanári gyakorlata értetik meg, hogy miért tulajdonított nagy jelentőséget a gyermek- és ifjúsági irodalomnak, és miért látott komoly funkciót az iskolai könyvtárak és könyvtárosok tevékenységében.

Juhász Gyula a gyermek- és ifjúsági irodalomról legrészletesebben *A könyvek és én és Móra Ferenc ezeregy élete* című cikkeiben szólt, de szinte élete végéig volt mondanivalója a legfiatalabbak olvasmányairól. [43]

A Horthy-korszakban írta ezeket a cikkeket, akkor, amikor a gyermek- és ifjúsági irodalom éles polarizációját figyelhetjük meg. Szinte kétfajta gyermekirodalom volt a Horthy-korban. Az egyik a nagy íróké, akik kiszorultak a gyermekirodalom területeiről, akik előtt bezárult az ifjúsági sajtó, a tankönyv, a másik a dilettánsoké, akik megszállták a gyermekirodalom fórumait. A gyermekirodalom dilettánsai árasztották írásaikkal az irredentizmust, a sovinizmust és a vallásos szellemet. A speciális gyermekirodalmat ilyen gyűlölködés és ilyen farizeusi ájtatosság nem hatotta át mióta gyermekirodalom létezik. A gyermekvers területén Gyökössi Endre, Blaskó Mária, Móra István, Móra László, Finta Sándor írásai irredentizmust és vallásosságot terjesztettek, Pohárnok Jenő versei pedig fasiszta-soviniszta gyűlölséget szítottak. A dilettánsok a gyermekirodalom epikai műfajait is ezzel a szemlélettel telítették. A hivatalos kultúrpolitika és a dilettánsok szellemi opportunizmusa együtt idézte elő ezt a szellemi romlást.

Volt azonban a Horthy-korszakban a gyermek- és ifjúsági irodalomban egy csúcsot jelző vonulat is: Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc, Várnai Zseni, Tersánszky Józsi Jenő, Gulyás Pál, József Attila, Radnóti Miklós, Sárközi György stb. alkotásai. A selejtes, negatív tartalmú gyermek- és ifjúsági irodalommal szemben ezeknek az íróknak a művei jelentették a magas művészséget, a humanista-szocialista eszmeiséget.

A „hivatalos” gyermek- és ifjúsági irodalom ellen emelték fel legjobb íróink tiltakozó szavukat. Juhász Gyula is elítélte a retrográd eszmeiségű, művészi szempontból silány gyermekirodalmi írásokat. *A könyvek és én* című cikkében gyermekkori, gazdagító olvasmányélményeiről vallott, majd így folytatta: „...az új nemzedék pedig már jórésztben más tejen nevelkedett fel, hogy arról a sárkánytejről ne szóljak, amellyel a háború óta élnek és halnak szegények”. Ezzel az irodalommal szegezte szembe és tartotta magasra Móra Ferenc gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásait, a demokratikus-humánus eszmeiségű, magas művészségű regényeit, novelláit. Különös örömet okozott Juhász Gyulának makói tanársága idején, hogy akkor, amikor névszavazást rendezett az alsó osztályokban, hogy melyik a legkedvesebb olvasmányuk, nagy szótöbbséggel „győztesen elsőnek” Móra a *Rab ember fia*i című ifjúsági regényét kiáltották ki. „Akadt olyan fiú — írta később visszaemlékező cikkében Juhász Gyula —, aki szóról szóra elmondotta az egész könyvet, és ha valahol elakadt vagy hibázott, mindjárt egy csomó kéz emelkedett a levegőbe: — Nem úgy van, tanár úr kérem!”

Juhász Gyula magas mércét állított a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások írói elé. Gorkijhoz hasonlóan nem kisebrendű írói feladatnak tartotta a gyermekeknek való írást, hanem magasrendű írói, művészi vállalkozásnak. Ezt a gondolatát Móra Ferencre utalva szólaltatta meg: „És közben egyre jönnek ifjúsági könyvei, meséi, regényei. A legnehezebb műfajt választja magának, de a jobbik részt...: a gyermekeknek ír.”

Fontosnak tartotta a gyermek- és ifjúsági irodalom minden rétegét: a kimondottan gyermekek, ifjak számára írt alkotásokat éppen úgy, mint a felnőttek irodalmából a

fiatalok olvasmányáivá vált műveket. Ezért gondolt vissza szeretettel Kürthy Emil *Kis Világ* című gyermeklapjának „korai és tudattalan irodalmi élményt” adó írásaira és a felnőttek irodalmából a gyermekek számára érthetővé és élvezhetővé formált, alakított művekre. Juhász Gyulára ez utóbbiak gyakoroltak mélyebb és tartósabb hatást. Elemista korában nagypapja műhelyében egy kalendárium sárga lapjain talált rá egy „igen rejtelmes olvasmányra”. Messze földről megtért tékozló fiú és egy szegény jó öregasszony beszélgettek benne. Az öregasszony halálos ágyán feküdt, a fiú ringatta, ringatta az örök álomba, mesélve valami utazásról, amelynek vége ott lesz, ahol nincs többé vergődés és szenvedés, csak béke, béke... „Engem annyira elbűvölt ez a furcsa mese — emlékezett vissza Juhász Gyula —, hogy sokáig vele álmodtam, később se felejtettem el, amikor a valóság már sok-sok mesémet elfújta, és csak azután tudtam meg, hogy amit a kis elemista a nagypapja műhelyében olvasott, az Aase halála volt a Peer Gyntből, amelyet bizonyos Ibsen Henrik írt, a modern drámairodalom első nagy alakja, akinek nevét... elhallgatta annak az ósdi kalendáriumnak a szerkesztője, akinek én ezúton mondok hálás köszönetet, amiért gyermekségem első nagy és egész életre szóló irodalmi szenzációját okozta, ha akaratlanul és ártatlanul is.”

Érintette Juhász Gyula a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások pedagógiai funkcióját, erkölcsnemesítő, oktató törekvését is. Úgy tapasztalta, hogy van a gyermek életének olyan periódusa, amikor a gyermekolvasó különösen figyel a műből kicsendülő tanítói szándékra, de ez az erkölcsformáló szándék sohasem történhet direkt módon, nem silányulhat iskolai, didaktikai kioktatássá, hatása csak akkor lehet, ha művészi erővel, szinte észrevétlenül szólal meg. Gyermekkori olvasmányélményeire visszaemlékezve élvezhetőbbnek és nagyobb hatásúnak tartotta azt az író, aki „az erkölcsöt óránként kávéskanállal adagolta”, mint azt a szerzőt, aki az erkölcsöt „percenként dézsával öntötte”.

Felismerte annak a gondolatnak a fontosságát, hogy a gyermekek írójának a gyermekek életkori sajátosságaihoz kell igazodniuk. A gyermekirodalom fogalmának mindkét komponensére egyaránt hangsúlyt tett: irodalom is, tehát művészi alkotás is, de ugyanakkor gyermekekhez, azok életkori sajátosságaihoz igazított művészet is. „Minden kor ifjúságának megvan a saját külön olvasmánydivata és ennek is a maga fejlődési periódusai. Ezeken keresztül kell menni, mint a gyermekbetegségeken és mint az iskolákon” — írta *A könyvek és én* című cikkében. Ezeket a korszakokat magán figyelte meg Juhász Gyula. Az első periódus az iskoláskor előtti szakasz, amikor még nem a szöveg a lényeges, hanem a kép, az illusztráció. Köztudott, hogy a képek, illusztrációk érzelem- és gondolat kifejező ereje milyen nagy jelentőségű. Az *Ország-Világ* régi évfolyamában Juhász Gyulát az egyik illusztráció, amelyik egy riadt szarvasbogárra meredő, szikrázó szemű vadmacskafejet ábrázolt, annyira megrémisztette, hogy elájult. A költőt később is olykor-olykor szédülés környékezte „a nagy és mély művészi gyönyörűségtől”, ha a Szépművészeti Múzeum régi mestereinek vásznai előtt ácsorgott órák hosszát, de az *Ország-Világ* illusztrációja „gyarló fametszet” volt, a gyermekkori ájulás-riadás nem „valami különös esztétikai megindulástól” eredt. Juhász Gyula itt arra a jelentős gondolatra utalt, hogy a gyermekkönyvek illusztrációjának művészi értékűnek kell lennie, az illusztráció ereje, hatása művészségből, ne pedig a tudatos, kiszámított félelemkeltés alantas szándékából fakadjon.

A másik jelentős periódus az önálló olvasás időszaka. Ennek a kornak kezdeti szakaszában Juhász Gyula meséket és fordulatos, kalandos történeteket olvasott az afrikai rabszolgakereskedőkről és szerezsenekről, a haiti szerezsenlázadásról, a szmo-

lenszki lelencről. Ekkor találkozott Monte Christo, Peer Gynt történetének ifjúsági átdolgozásával is.

A kalandos történetek sajátos periódusát alkotta az „indianus korszak”. Cooper műveinek hatására Juhász Gyulán és pajtásain úrrá lett a kalandvágy, a harc kedvéle. „Különösen egy kis pajtásom volt, akivel mindennap a lehetőség szerint valóra váltani igyekeztünk Bőrharisnya és Tamás úrfi egyesített fejzeteit” — emlékezett vissza erre a korszakra a költő.

Aztán jött a Verne-, Jókai- és Hugo Victor-korszak, a nagyot, hősit, nemeset akarás korszaka, a romantikus álmódózás időszaka. Jókai, Verne, Hugo Victor műveiből a nagy célok lelkesítő erejét, a tudomány, a munka, a szabadság heroizmusát szívta magába Juhász Gyula. Ezekkel az alkotásokkal egy időben vette kezébe Guillemin *Az elektromosság története* és P. Szatmári Károly *Az emberi művelődés története* című műveit is. Ekkor látott bele a technika csodáiba, titkaiba, az emberi művelődés gazdag világába, s ekkor rakta le humanisztikus és természettudományos jellegű általános műveltségének az alapjait. Mindezekhez az ifjúkori olvasmányokhoz járultak Móra Ferenc alkotásai — a maguk nemesen csengő demokratikus eszmeiségükkel és magas, patinás művészetiségükkel.

Érthető, hogy az a Juhász Gyula, aki Maeterlinck és Hoffmann meséin, Monte Christo és Peer Gynt történeteiben, Verne, Cooper, Jókai, Hugo Victor és Móra Ferenc művein, ezeken az emberi alkotás és humánus értékeit felragyogtató műveken nőtt fel, „sárkánytej”-nek minősítette a Horthy-korszak negatív tartalmú, sovíniszta-nacionalista eszmeiségű, művészietlen gyermek- és ifjúsági irodalmi írásait.

Mivel Juhász Gyula nagy jelentőséget tulajdonított a gyermek és a könyv kapcsolatának, felfigyelt az iskolai könyvtárak és könyvtárosok munkájának nagy fontosságára is. Ilyen jellegű cikket ugyan önmaga nem írt, de 1908-ban, *Értesítők* című írásában kifejezésre juttatta véleményét az iskolai könyvtárakról és könyvtárosokról. Juhász Gyula ugyanis annyira figyelemmel kísérte az iskolák belső életét, hogy több cikkében elemezte, értékelte a szegedi oktatási intézmények munkáját, tevékenységét tükröző, bemutató iskolai Értesítőket. A Szegedi Magyar Kir. Állami Felsőbb Leányiskola 1907—1908-i tanévről készített Értesítőben olvasta Baranyai Gyuláné *Az ifjúsági könyvtárosokról* című programtervezését. A Szeged és Vidéke 1908. július 15-i számában értékelte is azt. Véleményét így összegezte: „A szegedi állami felsőbb leányiskola értesítőjében igen okosan és egyszerűen megírt programot olvastunk az ifjúsági könyvtárakról Baranyai Gyuláné tollából. Mindenben egyetértünk vele.”

Mi az, amivel egyetértett, mi az, amit helyeselt akkor, amikor az iskolai könyvtárakról, könyvtárosok munkájáról volt szó?

A cikk egyik alapvető megállapítása az volt, hogy a gyermeki lélek alakulásának, alakításának „hatalmas tényezője” az olvasmány. A jól megválasztott magánolvasmány formálja a gyermek, a fiatal olvasó egész egyéniségét, szellemi és erkölcsi arculatát, éleszti tudásvágyát, olyan ismeretekhez juttat el, amiket a tankönyvek nem közvetítenek. Nagyon lényeges, még ma is megvalósulásra váró didaktikai igényt, feladatot is megfogalmazott a cikk szerzője, amikor azt hangoztatta, hogy a gyermek olvasmánya és a tanítási anyag között legyen szoros kapcsolat, s „a hivatása magaslatán álló pedagógus” pedig „örömmel fogadja a magánolvasmányt a maga tanítási céljaira felhasználni, sőt kiaknázni”. A magánolvasmányok között ne csak humanisztikus, hanem természettudományos jellegűek is legyenek.

Ha ilyen nagy jelentősége van a magánolvasmánynak, akkor lényeges funkciót

kell tulajdonítani az iskolai könyvtárnak, ahonnan a gyermekek olvasmányait szerzik, és az iskolai könyvtárosnak, akinek a kezéből átvesszik a könyveket. Baranyai Gyuláné nagy nyomatékkal hangsúlyozta: „Az ifjúsági könyvtár az, amelyet mai elhanyagoltságából, mai sablonjaiból, iskolai kolonc minősítéséből elsőrangú érdekké kellene emelni, mint fontos támogatását a gyermeki lélek megismerésének, nevelésének.” De az iskolai könyvtárkezelő munkájával szemben is az eddigieknél új igényeket kell támasztani „...a könyvtárkezelő ne legyen csak könyveket kiadó és beszedő közeg, mint ahogy az iskola sem csupán leckét kikérdező és feladó intézmény.” „A jó könyvtárvezető a növendékek szellemi életének irányítója, gondozója. A könyvtárvezető ne legyen... a könyvtárban tanár, tanítónő, ott ő jó barátja, bizalmasa legyen a gyermekeknek, kikkel el-elbeszélget olvasmányairól; a legkedvesebb és a legalkalmasabb az az idő arra, hogy a növendékek erkölcsi és szellemi világába bepillantson.” Érdeklődni kell a gyermekek olvasmányairól, és okosan, tapintatosan kell irányítani a gyermekek érdeklődését. Az ifjúsági könyvtárakról már történt gondoskodás. „Arra azonban, hogy a könyvtár eredményes vezetésére alkalmas emberek tétessenek, hogy a könyvtár nevelő-oktató hatásának megfelelően, arra nem történt még nálunk semmi. Nálunk még mindig iskolai függelék számba megy az ifjúsági könyvtár, s ráadásul annak a kezelése és kezeltetése is.” A könyvtárkezelést éppen olyan fontos dolognak kell tekinteni, mint a tanítást, „...a legnagyobb kedvet mutató, az ahhoz legtöbb tehetséggel bíró, a növendékekkel szeretettel bánni tudó egyént” kell a könyvtárkezeléssel megbízni, és munkájához megfelelő feltételeket kell az igazgatónak biztosítania. [44]

Méltán írhatta Juhász Gyula Baranyai Gyuláné *Az ifjúsági könyvtárakról* című cikkéről, hogy „okosan” megírt cikk, s azzal a megállapításával pedig, hogy „minden-nel egyetért” vele, azt juttatta kifejezésre, hogy az iskolai könyvtárak és könyvtárosok munkájának, szerepének lényeges jegyeit világosan látta.

Juhász Gyuláról 1908. október 3-án a nagyváradai gimnázium igazgatója ezt a jellemzést írta: „Képzett, buzgó és lelkiismeretes tanár... Buzgalma, hivatali szorgalma példás.” Ha Juhász Gyula pedagógiai, irodalomtanítási nézeteire gondolunk csupán, akkor is érezzük e jellemzés igazságát.

V.

Közüoktatáspolitikai elvei

Juhász Gyula pedagógiai, nevelési nézetei összefonódtak közoktatáspolitikai elveivel. Tanári tevékenysége idején (1906—1917) a pedagógiai kérdések foglalkoztatták alapvetően, de már ekkor is megfogalmazott szélesebb közösségre mutató kultúrpolitikai gondolatokat. 1918 után szemlélete radikalizálódásával párhuzamosan egyre világosabban rajzolódtak ki kultúrpolitikai elvei.

A közoktatáspolitikai kérdések közül különös figyelemmel vizsgálta *az iskola helyét, funkcióját a társadalomban, az elemi iskola szerepét az iskolarendszer egészében, az egyház és az iskola kapcsolatát és azt a tudományt, művelődési anyagot, amelynek alapjaira az iskola épít.*

Közüoktatáspolitikai szemléletében *a központi helyet az iskola foglalta el.* Jól látta Juhász Gyula a színházak, könyvtárak, népművelési törekvések kultúraterjesztő szerepét és fontosságát is, de az iskoláét mindezek fölébe helyezte. Fájalta, hogy a színházról, a színészek ügyeiről annyit beszélnek és írnak, az iskolákról, a pedagógia

ügyeiről pedig alig esik szó. Idézte Kunfi Zsigmond megállapítását, „hogy előbb legyen jó iskolája minden falunak és akkor beszéljünk majd az új Nemzeti Színházról Budapestnek”. [45]

1919-ben felismerte az iskolák társadalmi funkcióját, rendeltetését. Ekkor döb-bent rá arra, hogy a letűnt rendszer iskoláiban „rabszolgákat termeltek egy rabszolga-rendszer számára”. Ekkor hívta fel a figyelmet arra is, hogy az új társadalmi rendben milyen döntő emberformáló, társadalmat emelő, szilárdító szerepük van az új szellemű iskoláknak. „Most hiába csináltak új rendet, mondvacsinált rend lesz az, és hiába állítottok új intézményeket, állítólagos intézmény lesz az csak, amíg a dolgok és emberek gyökerét meg nem ragadjátok, el nem igazítjátok, amíg a pedagógiát meg nem reformáljátok az új világ új követelményeinek szellemében” — írta az *Új iskolát az új életnek* című cikkében. [46]

Juhász Gyula közoktatáspolitikai szemlélete *alapvetően demokratikus jellegű*. Vissza-visszatérően követelte az *ingyenes elemi népiskola megvalósítását*, az analfabétizmus megszüntetését, „az új életet akaró tömegek” meghódítását az európai műveltség számára. Ez a közoktatáspolitikai demokratizmus 1919-ig a polgári radikalizmus talajából táplálkozott, 1919-től kezdve pedig plebeius-szocialisztikus eszmeiségűvé vált.

Először nagy nyomatékkal 1908-ban hangoztatta az ingyenes elemi népoktatás megvalósításának halaszthatatlan szükségességét. Apponyi Albert ígéretet tett a parlament közoktatásügyi költségvetése során az ingyenes elemi népoktatás megvalósítására. Juhász Gyula azonnal hallatta szavát: „...ez az ígéret... magasan kiemelkedik a pro és kontra viták tömegéből és parancsoló erővel mutat rá a jövőendő nagy perspektíváira”.

Juhász Gyula mélységes népszerűtől vezéreltetve foglalt egyértelműen állást az ingyenes népoktatás általánossá tétele mellett. „Mert miről van szó? — kérdezte optimista hittel —. A magyar jövőendő kulturális megalapozásáról, egy új nemzedék művelődési lehetőségeinek könnyűvé tételéről. Arról van szó, hogy a morbus hungaricusnak egyik legszomorúbb és legelterjedtebb fajtája ellen akar a kultuszminiszter biztos gyógyírt találni; az analfabéták túltengően nagy tömegének megszüntetéséről van itt szó ebben a jelentőségteljes ígéretben.”

Az ingyenes népiskola megvalósításában a nép szabaddá válásának lehetőségét, feltételét látta Juhász Gyula. Széchenyi reformkori gondolatát felelevenítve hangoztatta: „a nemzetnek előbb műveltnek kell lenni, hogy ennek a műveltségnek parancsoló jogán szabaddá lehessen!”

Az az eötvösi eszme is felcsillant Juhász Gyula gondolataiban, hogy a magasabb kultúrának a nép műveltségére kell épülnie. „Mert szép dolog, nagyszerű dolog az — vallotta —, hogy a jelen magyar kultúrájának képe igen sok öröndetes és biztató jelenséget mutat, irodalmunk egy új aranykorszakot ígér, művészetünk egyre gazdagabb, európaibb, tudományunk kezd igazi tudománnyá lenni, de az alap még mindig nem elég erős, nem elég széles arra, hogy erre egy új kultúrfejlődést építhessünk, a nép ismeretlen, hatalmas, új erőktől duzzadó, új életét akaró tömegét kell még meghódítani a magyar népiskola útján az európai műveltségnek és ennek a hódításnak egyetlen szilárd bástyája: az ingyenes hazai népoktatás lesz!”

Juhász Gyula ekkori gondolataiban ezek a demokratikus, „általános emberi” eszmék az előremutatóak. A kor megtévesztő ideológiája, a nacionalizmus azonban ekkor őt sem hagyta érintetlenül. Azért is üdvözölte az ingyenes népoktatást, mert ez „a magyarul írni, olvasni nem tudókat mintegy kiküszöböli, a magyar kultúrának szűz területeket hódít meg és a magyar nyelv érvényesülését minden vonalon keresztül

fogja vinni”. A „nemzetiségekkel szaturált, a magyarság szempontjából erősen exponált helyek” az ingyenes népoktatással válnak igazán a magyarság tulajdonaivá. Az uralkodóosztály hivatalos programjának, a magyarosításnak a módszerétől azonban ekkor is elhatárolta magát: elitélte a nyers erőszakot, „a szelídítő kultúra” segítségével helyeselte a nemzetiségek megnyerését a magyarság számára. [47]

Juhász Gyula nagy népi élménye 1918/19-ben, forradalmivá vált szemlélete, a fehérterrorral szembeszegezett plebeius humanizmusa radikális változást eredményezett az 1920-as években a népoktatásról vallott nézeteiben is. Ekkor már az író szemléletében a népoktatás követelése összefonódott a dolgozó osztályok műveltté válásának, a népi kultúrforradalom sürgetésének igényével úgy, hogy ebből a koncepcióból maradéktalanul kiiktatódtak az osztályszempontokat elmosó általános emberi érdekek és a nacionalista elemek. Amikor a hivatalos kultúrpolitika szegedi képviselőjének legfőbb gondja a szegedi egyetem megteremtése volt, Juhász Gyula ezzel a törekvéssel szembeállította az elsőrendűen sürgetőbbet, fontosabbat: a tanyasi gyermekek analfabétizmusának megszüntetését. Felelősségre vonón csattant fel a kérdése az alföldi metropolisról frázisokat pufogatókhoz, az egyetem létesítését személyi hiúsági kérdéssé alacsonyítókhoz: „...vajon minek a tetőt felhúzni és a bokréta-ünnepet megcsinálni addig, amíg az alapokat se tudták megvetni, amikor a fundamentum sincsen még készen és ami van, az is katasztrófálisan kezdetleges és elégtelen?” Juhász Gyula nem a leendő egyetem képét rajzolgatta maga elé, hanem az egyik tanfelügyelő jelentésébe nézett bele, amely szerint a Szeged környéki Alsótanya tanköteles gyermekei beiskolázatlanok, az iskolába járó tanulók pedig „az előírt legelemibb iskolai tanulmányokkal sincsenek tisztában. „Felháborodás szította Juhász Gyula felkiáltását: „Íme tehát a fundamentum, íme az a bizonyos alap, amelyre most a szegedi egyetem büszke monumentumát akarják felépíteni. Mi más ez, mint nyílt és keserves bevallása annak, hogy itt az analfabétizmus kezd feltűnően és leplezetlenül hódítani, hogy itt az elemi népoktatás sorsa forog kockán, holott e nélkül nincsen kultúra és nem lehet a közműveltségéről szégyenkező pirulás nélkül beszélni. Addig, amíg az ilyen tragikusan súlyos bajokról csak évi jelentések számolnak be, amelyeket hivatalból ad akta szokás tenni és minden maradhat a régi, sőt mint a jelek mutatják, minden gurul tovább a lejtőn a csőd felé, igazán különös társasjátéknak és egyéni kedvtelésnek látszik itt és most egyetemesdit játszani...”

Programját, parancsoló utasítását így fogalmazta meg: „Tessék a kultúrpolitikát ott kezdeni, ahol a legegésőbb a szükség és legfontosabb a segítség, tessék a nép, a nagy tömegek igazi műveltségét becsületesen és mélyen, szilárdan és kitartóan megalapozni..., hogy ...az emberi tudás és műveltség fénye — ez a legszebb és legáldásosabb világosság — ragyogjon minden kunyhó ablakára, hogy a kultúra ne csupán választékos bankettek menüje legyen ezen a tájon, de minden dolgozónak mindennapi kenyere, erősítője és vigasztalója.” [48]

Juhász Gyula plebejus — szocialisztikus eszméktől vezéreltetve üdvözölte a parasztok között megkezdett népművelést, mert ebben annak reményét látta, hogy a művelődés sáncai közé betörhet „egy életerős, ifjú, friss és egészséges osztály”; ettől az eszmeiségtől áthatva érezte annak súlyos következményét, hogy a „munkásnevelésnek... akadályai vannak”; ezért ítélte el az oktatás lehetőségeiből egyeseket kirekesztő, antiszemita tendenciájú törvényt, a numerus clausust. [49]

Lényeges közoktatáspolitikai elve *az iskolák államosítása, az oktatási intézményekből a vallásos szemlélet és erkölcs kitiltása.*

Juhász Gyula ennek a gondolatának először 1906-ban adott hangot. Követelte a

szegedi iskolák értesítőit vizsgáló, ismertető cikkében az egyházi iskolák államosítását „nemzetérdek” parancsolta szükségességből.

A vallás erkölcsre alapozott nevelés ellen a legszenvedélyesebb és legelutasítóbb írását szintén 1906-ban jelentette meg akkor, amikor a kultuszminisztérium képviselője a középiskolákban a felekezeti szellem hatékonyabb érvényesítését követelte.

Barkóczy Sándor, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője 1906. július 2-án, az Országos Középiskolai Tanáregyesület 40-ik évfordulóján tartott beszédében azt hangoztatta, hogy „... a jövőben a középiskolákba a felekezeti, és pedig kizárólag keresztény felekezeti szellemet fokozatosabb mértékben kell bevinni”. Barkóczy a „sejtetés művészetével” beszélt a „fajmagyarság zöméről”, amelynek „józan gondolkozása nem engedi bejönni a külföldi hipotéziseket,” és nyíltan szökött „a kereszténységen kívül állókról,” akiket bele kell kényszeríteni „a szelíd igába”. [50]

A fekete reakció tapsolt a beszédnek, az ország haladó közvéleménye pedig felháborodott. Juhász Gyula *Magyar tanárok* című cikkében hallatta szavát.

Juhász Gyula ebben az írásában egyértelműen állást foglalt a felekezeti, egyházi, vallásos szemlélet nélküli iskolák mellett.

Az egyház tevékenységét a templomba tartozónak tartotta, az iskola életétől, világától teljesen elhatárolta. Péterfy Jenőnek „a legnagyobb magyar tanár”-nak sorait idézte saját állásfoglalásaként: „Az egyház túllép körén, ha mai kultúránknak közepette úgy lép föl, mint a haladásnak célmutatója. Az örök mécs világa a templom homályában csúcsives boldozat alatt nagyon megható lehet, s a képzelmeket leköti. Csak barbár fogja a körülötte sereglők áhitatát zavarni. De már egészen más dolog, midőn szolgálai kihozzák azt a napvilágra, azt állítva, hogy az élet könyvét jobban olvashatni e mécs mellett, mint a nap fényében.”

Juhász Gyula az emberi szabadság nevében tiltakozott a vallásos szemléletű iskolai oktatás ellen. Szinte felforrósodott hangon juttatta kifejezésre hitvallását: „A jövő nemzedék oktatása és nevelése nem lehet ancilla theologiae, az egyház szolgálója. A modern ember szabadnak született, nem rabja sem babonának, sem előítéletnek. A modern ember fegyvere a tudás és a munka. A tudást nem a középiskolától kéri és nem a túlvilág számára dolgozik. A vallás minden embernek magánügye.”

Az a nevelési cél, amit Juhász Gyula az iskolák elé tárt, szintén kizárta a vallás erkölcs szellemében történő iskolai tevékenységet. „Az iskola embert nevel az emberiségnek és polgárt a hazának — írta —. Embert, aki a nagy, komoly létért való küzdelemben a modern haladás fegyverével meg tudja vívni az élet harcát, és polgárt, aki gondolataival és tetteivel megtermékenyíti a jövő számára azt a földet, amely ápol és eltakar, amelyben apáink vére folyt.” Majd nyomatékosítóan hozzátette: „Nemzeti és emberi igazságok: ezekre tanítson az iskola!”

A hit és a tudomány szembeállításával is igazolta a vallás erkölcsi nevelés korszerűtlenségét és tarthatatlanságát. A hitről sokfajta vélekedés van, egységes csak annyi, hogy „ignoramus”, de „a tudomány emberi fáklyája mindig több és több titkos odút világít meg, elűzve a múltak minden tévedését és kimutatva az ember és a föld helyét, eredetét, célját a mindenségben. És ezt csak nem fogjuk letagadni a jövőendő nemzedék előtt?” — csattant fel Juhász Gyula hangja.

Tiltakozott Juhász Gyula a vallás erkölcsi nevelés ellen azért is, mert látta ennek a nevelésnek a leple alatt meghúzódó igazi törekvéseket. „A vallás erkölcsi alap jó lepedő, amelyben a múlt minden kísértete elfér” — fogalmazta meg epigrammatikus tömörséggel az egyházi nevelés igazi funkcióját.

Azt a klerikális vádat pedig, hogy erkölcstelenség a vallásos szemléletű nevelés ellen hadakozni, Juhász Gyula így fordította, dobta vissza: „Beoltani a jövő nemzedék lelkébe a hazug idealizmus mérge, elavult világnézet tömjénével hódítani el a holnapba kilépőt: ez a legnagyobb erkölcstelenség, amit egy ember, egy kor egy nép elkövethet!”

A valláserkölcs helyett Juhász Gyula a polgári morált javasolta: „A ma embere előtt egyetlen erkölcs létezik: tiszteletben tartása a természet és ember jogainak. A nagy természeti törvényhez való okos, szükséges alkalmazkodás.”

Arról a Barkóczyról, a „fekete báró”-ról pedig, akinek a szemlélete ellen hadakozott, ez volt a nyílt véleménye: „... a becsületes, a modern magyar kultúra ellensége. Klerikális reakció”. Hozzá hasonlóan „ma Európában nem lehet, nem szabad” beszélni, gondolkodni.

Juhász Gyula ezzel a cikkével mozgósítani is akarta a magyar tanárokat. Elítélte gyáva hallgatásukat, helytelenítette, hogy nincsenek olyanok, akik „magyarán, férfiasan vétőt kiáltanak”. Tudta, világosan látta ennek az okát is: „... egy régi világ fölfogásában neveltek még bennünket, a mában élünk és a tegnapi gondolkozunk!” Eppen ezért tartotta szükségesnek elkiáltani a feirázó mondatot: „Magyar tanárok, tanuljatok meg függetlenül érezni, gondolkozni: a modern magyarság jövődjé érdekében!”

Juhász Gyula *Magyar tanárok* című írása nyílt és félreérthetetlen állásfoglalás a világi, tudományos szemléletű, az egyháztól, vallástól egyértelműen elhatárolt iskolák mellett, jóllehet ekkori szemléletében, ebben a cikkében is a tolsztoji eszmék is jelen vannak. A felekezeti szemlélettel maradéktalanul leszámolt, de a krisztusi szellem létjogosultságát — ha nem is az iskolában — elismerte. „A krisztusi szellem pedig szellem és nem intézmény, nem rendszer — írta —, az általános emberi igazság, amely azonban ma már nem azonosítható egy felekezet dogmaival és institúcióival sem.” [51]

A korabeli közoktatás klerikális, terrorizáló szelleme ellen feltámadt Juhász Gyula elítélő haragja *Orbán lelke* című önéletrajzi jellegű regényében is. A szakolcai tanári élményeket felelevenítő alkotásban Orbán Gergely tanár sorsában ábrázolta döbbenetes erővel a klerikális reakció megfélemlítő, rettegettségben tartó kemény hatalmát. Orbán Gergely önállóan gondolkodó pedagógus, s ezért ellensége a katolikus egyház dogmatizmusának és a megszokássá, robottá vált vallásos gyakorlatoknak. Malik Márton tanár, a katolikus kongregáció konkolyt hintő szellemének megtestesítője a tanári karban, figyelte, ellenőrizte Orbán Gergelyt, „aki a templomban a diákmise alatt profán könyveket olvas és nem térdepel szabályszerűen”. Az igazgatói pozícióra áhítozó Malik el is mondta a minisztériumi látogatónak, hogy Orbán Gergely „az istentisztelet alatt micsoda könyveket olvas, hogy sohasem szokott gyónni és áldozni, hogy a tekintélyekről tiszteletlenül beszél...”. Ettől az időtől kezdve Orbán Gergely élete az iskolában rettegett és megfélemlített élet lett, ettől kezdve „olyan bábnak, olyan nyomorultnak” érezte magát. A klerikális megfélemlítés időszakától kezdve döbrent rá arra, hogy ő csak „egy kis csavar... az államgépezetben, egy szem búza a taposó malomban, egy pelyhely a szélvészben és árva helyettes tanár a végeken, aki örüljön, hogy él...”. [52]

Juhász Gyulában tanári működése idején is mindig feltámadt a nyíltan tiltakozó ellenkezés, ha a klerikális szorítást érezte az iskolában, ha a klerikális, merev „rendszabályozás” a tanárok életének szubjektív kérdéseibe is konokul be akart nyúlni. Hegedűs Nándor, Juhász Gyula nagyváradi tanártársa jegyezte fel, hogy akkor, amikor a premontrei rend konferenciája azt a rendeletet adta ki, hogy a civil tanárok

ünnepeken kötelesek misére járni, a nagyváradi gimnázium három civil tanára — köztük Juhász Gyula is — tiltakozott az intézkedés ellen. „Juhász Gyula erélyes volt..., éreztem Juhász határozott állásfoglalását” — írta emlékező cikkében Hegedűs Nándor.

A Tanácsköztársaság bukása után, az ellenforradalom szegedi győzelme idején is hősi bátorsággal tiltakozott a klerikalizmus agresszív visszatérése ellen az iskolák falai közé. A szegedi pedagógusok első ellenforradalmi szemléletű gyűlésén, ahol a rágalmak özönét zúdították a Tanácsköztársaságban részt vett nevelőkre, a hírhedt Zadravecz István ferencrendi szerzetes felszólalásakor Juhász Gyula „ismételt ellentmondó közbeszólásával iparkodott a szónokot zavarni”. Zadravecz ugyanis a vallásos és nacionalista eszméiségű nevelésre tüzelte a pedagógusokat, és szónoklata végén a következő esküt tetette le velük: „Esküszöm, hogy Magyarország gyermekeit hazafias és vallásos alapon fogom nevelni. Isten engem úgy segéljen!” [53]

A haladás, a nép ügye mellett állást foglalo tanárok üldözése idején a *Délmagyarország* 1919. november 9-i számában vezércikket írt, amikor a szegedi piarista gimnázium három „legderekasabb tanárának” mellőztetéséről értesült: hivatkozott az Eötvös, Kossuth, Deák „lelke szerint való liberalizmus”-ra, a rend egyik szentjének, „a kicsinyek atyjának” eredeti törekvéseire, a keresztény szemlélettel összeegyeztethetetlen terrorisztikus törekvésekre, és követelte a piarista életeszmény és nevelői ideál sürgős felülvizsgálatát. Mennyi támadásnak tette ki ezzel magát, s lett cél-táblája azoknak, akiket az ellenforradalmi eszmék teljesen elvakítottak. A fehérterror fiatalága így hallatta szavát: „Vezérünk volt (Juhász Gyula — H. A.) akkor, mikor Arany Jánost méltatta és Toldiját dicsérte; de bizony nem vezérünk azóta, hogy Anatole France internacionalizmusát és vallástalanságát állította eléink követeendő példaként. Tiltakozunk! Tiltakozunk az ellen, hogy a mi vezetőnk egy olyan ember, aki azon eszméket becsmérli, melyeket mi szeretetnek tartunk, tiltakozunk minden lelki rokonságtól olyan emberrel, aki a „világot megváltó kommunizmus” elveit akarta a mi országunkban is meghonosítani, aki kimondottan és közismerten vörös volt...” [54] Az agresszív, a bosszúálló támadásra kész klerikalizmus képviselője pedig így utasította vissza Juhász Gyula érvelését: „Hiába hívogat... bennünket akár Juhász Gyula, akár bárki más a liberalizmusnak elposványosodott holt-vizeiből kuruttyoló békaként, mi még egyszer nem megyünk arrafelé vissza, s nem kérünk a színtelen, szürke, ellaposított, sekélyes s még hozzá bamba kereszténységből, mely inaszakadt önérzettel koldul bocsánatot azért, hogy mer még névleg is létezni.” [55]

Közüktatáspolitikai szemléletében centrális helyet foglalt el a *tudomány, a kultúra vizsgálata*, mert felfokozottan érdekelte: *milyen tudomány, kultúra alapjaira épít az iskola*. A korszerű, a népet szolgáló tudomány, kultúra híve volt. Világlátása forradalmasodásával nézetei ezen a területen is tisztultak, s 1919-től a szocialista felfogás magaslataig emelkedtek.

A Tanácsköztársaság előtti progresszív felfogása először is abban mutatkozott meg, hogy a vallásos, irracionális elemeket egyértelműen kirekesztette a tudomány fogalmából, s hitet tett a „jövő tudománya”, a természettudományok mellett — hirdetve: „...a jövőendő filozófiája csak természettudományos alapon lehet. Eddig felülről lefelé akart építeni a spekulatív-emberi szellem, azért dőltek mind halomra a metafizika nagyszerű légvárai...” [56] Más tudományok területén pedig ellensége volt az avatag konzerváló törekvésnek. Elítélte a megmerevedett, akadémikus világképet az irodalomtudományban: „Ma már a népies-nemzeti irány az elmúlt irány a mi számunkra, amely történeti jelentőségének elismerésén kívül nem kötelez bennünket semmire.” [57] Elutasította az életben hasznavehetetlen, gyakorlati érték nélküli,

„múmiákat” konzerváló ismereteket: „A fiatal és fogékony tanárjelölt megismerkedik a finnugor nyelvek mélységes rejtelmeivel, a Zeising-Fechner néhai esztétikai elméleteivel, a délamerikai fauna véglényeinek a bonctanával, de a nevelés és tanítás elsőrendű, véresen komoly és életbevágó gyakorlati módszereit egyszerűen elfelejtik megmutatni neki — írta *Tanárok* című cikkében. [58]

Ezek a polgári radikalizmusból táplálkozó gondolatok Juhász Gyula szemléletében 1919 előtt olykor-olykor párosultak a nemzeti szellemű igények hangoztatásával is. A polgári kozmopolitizmus elleni állásfoglalása, 1848-as ihletésű nacionalizmusa sugallta ekkor az ilyen megállapításokat: „Magyarság és modernség ... a nemzeti szellem fölébresztése és az európai műveltség ismertetése: ez a tanárok ideálja és munkája.” [59]

Pleibeius-szocialisztikus szemlélete 1919-től másképpen láttatta vele a tudomány, a kultúra lényegét, rendeltetését is.

A fehérterror kezdetén, amikor mindent átjárt és áthatott a gyűlölettel fűtött nacionalizmus, az embertelenséget szentesítő klerikalizmus, amikor a szélsőjobb oldali politika igájába fogta a tudományt és a kultúrát is, Juhász Gyula így tiltakozott az iskolát is elárasztó ellenforradalmi eszmék, módszerek ellen: „Az iskolába csak tudást és műveltséget, csak erkölcsöt és hitet, csak jóságot és igazságot szabad és kell bevinni, de minden gyűlölséget, minden elfogultságot, minden haragot és főleg minden politikai és felekezeti robbanó anyagot kívül kell hagyni a küszöbén.” [60]

Ekkor vallotta félreérthetetlenül azt az elvét is, hogy a retrográd nacionalizmus nem lehet a tudomány rendező szempontja, a valódi tudomány akkor is érték, ha egyesek kozmopolitának degradálják. Az egyetem ügyében Szegeden tartózkodó Bethlen Istvánéknak címezte gondolatait: „Jól jegyezzék meg e frázisok patronjaival és a jelszavak sablonjaival dolgozó urak, hogy a nemzeti színűre festett tudatlanság még nem nemzeti tudomány és hogy az álkultúra veszedelmesebb a teljes tudatlanságnál!” [61]

Az iskolának létszerű, a társadalmi haladás képviselőjére felkészítő ismeretet, tudományt kell átszarmaztatnia, olyat, amellyel a tanulóknak megadhatja „azt az intellektuális és morális lendületet, amellyel az új nemzedéknek az élet iskolájába kell lépnie megrázkódás és felborulás nélkül az iskola életéből, hogy emberül megállja helyét, és tovább vigye a haladás szekerét abban az örök forradalomban, amelyet történeti fejlődésnek nevezünk.” [62]

Az ellenforradalom első éveiben hirdette meg Juhász Gyula a szocialista kultúra magasrendűségét és szükségességét, akkor utasította el a régi korok kultúrájából mindazt, ami nem előremutató. „Az új kultúra, amely nem a vér és a vas jogán akar hódítani, és nem a gépekkel akarja leigázni és elpusztítani a szellemet és a népet, ez az új kultúra valóban a munka kultúrája lesz. Egy értéket ismer: a munkát. Nem a dologtalan és megcsömörlött jóllakottak szenzációvágyát akarja majd kielégíteni, de az új szépségekre és igazságokra szomjúhozóknak érdeklődését.

Munkáskultúra lesz az eljövendő, a most kialakuló, a szó legszentebb értelmében, mert a munka becsületén és kultuszán épül és minden dolgozóhoz fordul. Nem kiváltságos lesz, hanem egyetemes. Új hit új hirdetője, új tudás új terjesztője. Ennek az új kultúrának vagyunk mi szerény és szegény harcosai, úttörői és legyünk is mindnyájan, munkások, testvérek...” — írta *A munkáskultúráról* című cikkében. [63]

Juhász Gyula kultúrpolitikai, pedagógiai, nevelési, didaktikai nézetei közül számosat beépíthetünk abba az új iskolába, a ma iskolájába, amelynek megvalósításáért ő oly következetesen, s egyre tisztultabbá vált szemlélettel harcolt.

JEGYZETEK

[1] Juhász Gyula jelentős számú közoktatáspolitikai és pedagógiai kérdésekkel foglalkozó cikkeinek összegyűjtésében nagy segítséget nyújtott PÉTER LÁSZLÓ, a kiváló Juhász Gyula kutató. Önzetlen segítségéért itt is hálás köszönetet mondok. — E tanulmányomban összegeztem eddigi kutatásaim eredményeit; eddig több részlet-tanulmányt jelentettem meg.

[2] JUHÁSZ GYULA: *Kérek egy kis helyettes tanári megbízást*. Juhász Gyula, Bp. 1962. 176—7.

[3] JUHÁSZ GYULA: *Még mindig nem tudtam helyettesi állást se kapni*. Uo. 177.

[4] HEGEDŰS ANDRÁS: *Pedagógus-sors a félfeudális Magyarországon Juhász Gyula Orbán lelke című regényében*. (Különlenyomat a Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményeiből) Debrecen, 1963.

[5] NAGY SÁNDOR: *A tanulói aktivitás Nagy László pedagógiájában*; BUZÁS LÁSZLÓ: *Nemesné Müller Márta Családi Iskolája*; SIMON GYULA: *A szegedi Cselekvés Iskolája* című cikkei *A munkára nevelés hazai történetéből* című kötetben, Bp. 1965.

[6] JUHÁSZ GYULA: *Új iskolát az új életnek!* Délmagyarország, 1919. március 16.

[7] Uo.

[8] j. gy.: *Városi főgimnázium.*, Szeged és Vidéke, 1906. július 5.

[9] JUHÁSZ GYULA: *Új iskolát az új életnek!* Délmagyarország, 1919. március 16.

[10] JUHÁSZ GYULA: *Magyar tanárok*. Szeged és Vidéke, 1906. július 4.

[11] Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 1907. 1. sz. 1—8.

[12] j. gy.: *Városi főgimnázium*. i. h.

[13] Orsz. Középisk. Tan. Közl. i. h.

[14] KEMÉNY GÁBOR DR.: *A magyar nyelv tanítása nemzetiségi vidékeken*. Orsz. Középisk. Tan. Közl. 1908. május 10. 675—7.

[15] JUHÁSZ GYULA: *Szakolca*. Délmagyarország, 1918. november 10. 5.

[16] JUHÁSZ GYULA: *A tanárok*. Szeged és Vidéke, 1910. október 25. 2.

[17] JUHÁSZ GYULA: *Tanár úr kérem...* Délmagyarország, 1920. május 19.

[18] JUHÁSZ GYULA: *A tanár*. Nagyvárad, 1909. május 13. 4.

[19] JUHÁSZ GYULA: *Tanárok*. Szeged és Vidéke, 1908. január 16. (=Örökség 1:49—52).

[20] JUHÁSZ GYULA: *Szakolca* i. h.

[21] JUHÁSZ GYULA: *Tanárok* i. h.

[22] JUHÁSZ GYULA: *Riedl Frigyes*. Szeged, 1923. december 25. (=Örökség 1:234—7).

[23] JUHÁSZ GYULA: *Nyílt levél Négyesy Lászlóhoz*. Délmagyarország, 1927. április 24. (=Örökség 1:312—5).

[24] JUHÁSZ GYULA: *Szakállszárító*. Délmagyarország, 1926. szeptember 18.

[25] Juhar: *Diák-tragédiák*. Szabadság, 1908. május 16. 4.

[26] JUHÁSZ GYULA: *Tanárok* i. h.

[27] (j): *Kaffka Margit*. Délmagyarország, 1918. december 3. 5.

[28] (-sz): *Értesítők — A tanárok munkássága* —. Szeged és Vidéke, 1908. július 22. 2.

[29] Uo.

[30] (j. gy.): *Értesítők — Programértekezések* —. Szeged és Vidéke, 1908. július 15. 3.

[31] JUHÁSZ GYULA: *Tanárok* i. h.

[32] Uo.

[33] JUHÁSZ GYULA: *Új iskolát az új életnek!* i. h.

[34] JUHÁSZ GYULA: *Szakállszárító* i. h.; J. Gy.: *A jövő tudománya* i. h.; (j. gy.): *Értesítők — A szegedi iskolák egy esztendeje* —. Szeged és Vidéke 1908. július 12. 5.

[35] GREZSA FERENC: *Juhász Gyula pedagógiai nézetei*. A Hódmezővásárhelyi Állami Bethlen Gábor Ált. Gimnázium Évkönyve 1944—1962.

[36] (j. gy.): *Értesítők — A szegedi iskolák egy esztendeje* i. h.

[37] (j. gy.): *Látogatás a szegedi népfőiskolán*. Szeged, 1920. december 15. 2.

[38] Hivatkozásaim JUHÁSZ GYULA: *Poétikai tanításom kis tükre és Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról* című cikkeire utalnak. Megjelentek a Szakolcai Kath. Főgimnázium 1911/12. és 1912/13. tanévi értesítőiben. L: HEGEDŰS ANDRÁS: *Juhász Gyula nézetei az irodalomtanításról*. Irodalomtanítás, 1960. ápr. és okt. sz.

[39] HEGEDŰS ANDRÁS i. m.

[40] Juhász Gyula diákjainak vallomásai. Kézirat.

[41] JUHÁSZ GYULA: *A könyvek és én*. Hétfői Rendkívüli Újság, 1922. nov. 20. 27., dec. 4. 11.

— HEGEDŰS ANDRÁS: *Juhász Gyula az ifjúsági irodalomról és az iskolai könyvtárakról*. Könyv és Nevelés, 1967. 6. sz.

[42] JUHÁSZ GYULA: *Móra Ferenc ezeregy élete*. Literatura 1927. november.

[43] Uo.

- [44] BARANYAI GYULÁNÉ: *Az ifjúsági könyvtárakról*. A Szegedi Magyar Kir. Állami Felsőbb Leányiskola Értesítője az 1907—1908-iki iskolaévről.
- [45] JUHÁSZ GYULA: *Új iskolát az új életnek!* i. h.
- [46] Uo.
- [47] JUHÁSZ GYULA: *Erős várunk az iskola!* Szabadság 1908. május 23.
- [48] Nt: *Kultúrát a népnek!* A munka 1929. május 29.
- [49] Nt: *Parasztegyetem?* Szeged, 1920. X. 1. 1.; j. gy: *Látogatás a szegedi népfőiskolán.* Szeged, 1920. december 15. 2.; JUHÁSZ GYULA: *Szakállszáritó. Numerus clausus.* Délmagyarország. 1926. szeptember 18.
- [50] PÉTER LÁSZLÓ: *Juhász Gyula és a „fehér báró”*. (Irodalomtörténeti dolgozatok) Szeged, 1960.
- [51] JUHÁSZ GYULA: *Magyar tanárok*. Szeged és Vidéke 1906. július 4.; L: PÉTER LÁSZLÓ i. m.
- [52] HEGEDŰS ANDRÁS i. m.
- [53] A Szeged Felsővárosi Szentgyörgyi Községi Elemi Népiskola Története. 77—80.
- [54] *A jövő nemzedék szava*. Szegedi Új Nemzedék, 1919. november 11. 2.
- [55] ZIMÁNYI GYULA: *Juhász Gyulának és másoknak*. Szegedi Új Nemzedék 1919. november 28. 1—2.
- [56] J. Gy.: *A jövő tudománya*. Szeged és Vidéke 1905. július 27. 5.
- [57] JUHÁSZ GYULA: *Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról*. A Szakolcai Kir. Katholikus Főgimnázium 1912—13. évi Értesítője.
- [58] JUHÁSZ GYULA: *Tanárok*. Szeged és Vidéke 1908. január 16.; Örökség 1:50.
- [59] j. gy.: *Városi főgimnázium*. Szeged és Vidéke 1906. július 5.
- [60] (j. gy.): *Tanítani és nevelni*. Délmagyarország 1920. május 5.
- [61] Nt: *Több tudományt!* A munka 1921. február 8.
- [62] JUHÁSZ GYULA: *Új iskolát az új életnek!* i. h.
- [63] JUHÁSZ GYULA: *A munkáskultúráról*. A munka 1921. június 28. 1.

ВЗГЛЯДЫ ДЬЮЛЫ ЮХАСА О НЕКОТОРЫХ ОСНОВНЫХ ПРОБЛЕМАХ ПЕДАГОГИКИ, ЛИТЕРАТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ И ПОЛИТИКИ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

A. Хегедюш

Дьюла Юхас до 1919 года занимался в основном с внутренними вопросами школ, с их учебно-воспитательной работой, но уже тогда начали вырисовываться контуры его концепции политики народного образования. Его преподавательская деятельность относится к этому времени (1906—1917), поэтому понятно, что его волновали внутренние проблемы школ. Дьюла Юхас со своими педагогическими взглядами стремился к осуществлению самых ценных требований педагогических реформ. Говоря о литературном воспитании, он сформулировал принцип впечатлительности, произведение-центричности, активности учеников и всеобщего влияния. Он в своих взглядах о народном образовании занимался особенно с возможностями бесплатного народного образования, перехода школ в руки государства и осуществления в школе современных научных взглядов.

ANSICHTEN VON GYULA JUHÁSZ ÜBER GRUNDLEGENDE FRAGEN DER PAEDAGOGIK, DER LITERARISCHEN ERZIEHUNG UND DER UNTERRICHTSPOLITIK

von A. Hegedűs

Vor 1919 beschäftigte sich Gyula Juhász überwiegend mit inneren Fragen und mit der didaktischen und erzieherischen Arbeit der Schulen, aber schon damals haben sich auch die Konturen seiner unterrichtspolitischen Anschauungen zu entfalten begonnen. Seine Lehrertätigkeit fällt in diese Zeit (1906—1917), so ist es klar, dass ihn damals die inneren Fragen der Schulen anregten. Gyula Juhász versuchte durch seine pädagogischen Ansichten die wertvollsten Forderungen der reformpädagogischen Strömungen zu verwirklichen. Über die literarische Erziehung gesprochen fasst er das Prinzip der Erlebnishaftigkeit, des Konzentrierens auf das literarische Werk, der Aktivität der Schüler und das der Einwirkung auf einen jeden. Mit Nachdruck beschäftigte er sich in seinen unterrichtspolitischen Ansichten mit den Gedanken der Geltendmachung des kostenlosen Volksunterrichts, der Verstaatlichung der Schulen und der zeitgemässen wissenschaftlichen Betrachtungsweise.